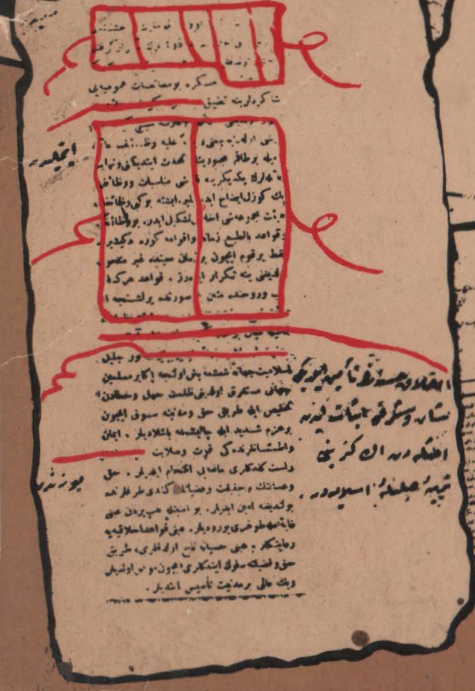
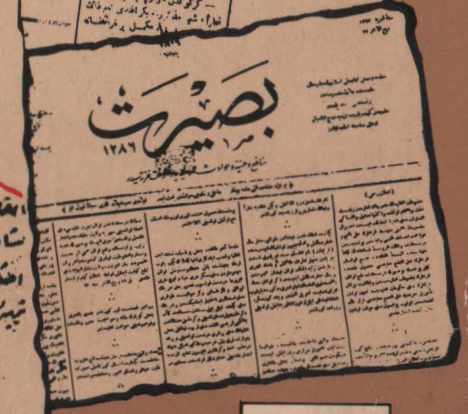
abdülhamit devrinde sansür

cevdet kudret

Milliyet
YAYINLARI

MİLLİYET YAYIN LTD ŞTİ YAYINLARI / 505
DİZİ DIŞI

Türkiye'de yayın hakkı: Milliyet Yayın Ltd Şti

Birinci baskı: Ocak 1977
Dizgi - Baskı - Cilt: Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri, 27 73 37

CEVDET KUDRET

ABDÜLHAMİT DEVRİNDE SANSÜR

Milliyet
YAYINLARI

Türkiye'de basın üzerinde baskı ve sansür denince akla hemen Abdülhamit devri gelir. Oysa sansür ve benzeri baskılar daha önceki devirde başlamış; Abdülhamit o konuda epey zengin bir birikime mirasçı olmuş, geçmişteki denemeleri gözönünde bulundurarak, sistem üzerinde her yıl biraz daha oynamış, onu bir kuyumcu gibi işlemiş, «geliştirmiş»; kanun ve tüzüklerdeki bütün boşlukları doldurmuş, açık kapıları tıkamış; kurduğu düzeni tam 33 yıl hiç aksatmadan uygulamıştır.

Türkiye'de basınla ilgili ilk «nizamname» (tüzük) Abdülâziz devrinde yayınlanmıştır (Aralık 1864). Fransa'da III. Napoléon zamanında hazırlanan (1852) basın kanunundan çevrilen bu nizamname, İkinci Meşrutiyet devrinde çıkarılan (Temmuz 1909) Matbuat Kanunu'na kadar yürürlükte

kalmıştır. Söz konusu nizamnameye göre, sürekli yayın yapmak isteyenler, Osmanlı uyruğu iseler Maarif Nezâreti'nden, yabancı iseler Hariciye Nezâreti'nden ruhsat alırlar (madde 1). Nizamname koşullarına uymayanlar için konan hapis ve para cezaları yanında, en önemlisi, mahkeme kararı olmadan, hükümetçe alınan idarî kararla süreli yayınların geçici ya da kesin olarak «tatil edilmesi» (kapatılması) dir: Devletin iç güvenliğini ve âsâyişi bozucu bir suçun işlenmesini kışkırtan gazeteler hükümetçe geçici ya da kesin olarak kapatılır (m. 13). Ayrıca, saltanat, padişah, hânedan hakkında uygunsuz sözler ve deyimler kullanan, hükümet aleyhinde taarruzda bulunan (m. 15), nâzırlara dokunacak söz yazan (m. 16), devletin dostu ve müttefiki olan hükümdarlara dokunur söz ve deyimler kullanan (m. 17), yabancı devletlerin Türkiye'de oturan elçilerini, temsilcilerini, memurlarını vb. kötüleyen (m. 21) gazeteler hükümetçe bir ay süre ile kapatılır (m. 27). İki yıl içinde mahkemece üç kez aleyhte hüküm giyen gazete ve süreli yayınlar hükümetçe geçici ya da kesin olarak kapatılır (m. 29). Bir başka maddede de, yabancı ülkelerde bastırılıp da siyasî ve idarî konulardan söz eden devlete saldırma ve düşmanlık düşünceleri taşıyan yazıları basan gazete ve yayınların Türkiye'ye sokulması ve yayılması yasaklanmıştır (m. 9, Bk. Belgeler II.)

Çeşitli gazetelerin kapatılmasına yol açan bu nizamnamenin hükümleri dahi bir süre sonra yeterli görülmemiş; Girit sorunu, Belgrat kalesinin verilmesi (Ali Suavi: *Muhbir)*, «Şark Meselesi» (Namık

Kemal: *Tasviriefkâr)* vb. gibi konular ele alınarak hükümetin eleştirilmesi sadrazam Âli Paşayı tedirgin etmiş ve «Kararnâme-i Âli» (hükümet kararnamesi; sözlük anlamı: yüce kararname; alay anlamında: Âli Paşa kararnamesi) diye anılan ünlü kararname yayınlanmıştır (Mart 1867):

> *«İstanbul'da çeşitli dillerde basılan gazetelerin bir kısmının bir süreden beri memleketin genel çıkarlarına aykırı birtakım zararlı düşünceler ve yalan haberler yayınlamakta..., bir çok uydurma ve yalanlarla zihinleri karıştırma, bunun sonucu olarak da halk arasında çatışmaya yol açmakta»*

oldukları gerekçesiyle çıkarılan bu kararname ile:

> *«Âsâyişi ve düzeni korumak gerektiğinden, bu türlü gazete ve dergilerin bütün devlete ve bütün millete dokunan zararlarının önlenmesi için, Basın Nizamnamesi'nin hükümleri dışında olarak hükümetçe cezalandırma işlemine ve önleyici tedbirler alınmasına karar verilmiştir.» (Bk. Belgeler III.)*

Böylece, kanun ve tüzükleri hiçe sayan, onların üstünde bir güce sahip olan bu kararname ile basın kıskıvrak bağlanmış, memleketin genel çıkarlarına aykırı davranmak» gerekçesiyle bir çok gazete *(Muhbir, Vatan, İbret, Hadîka, Sirâc, Diyojen,* vb.) süreli ya da süresiz olarak kapatılmıştır. Hele Mahmut Nedim Paşanın son sadrazamlığı sı-

Âli Paşa

rasında, «Kararname-i Âli» dahi yeterli görülmemiş, yeni bir kararname ile basına ilk kez sansür konmuştur. Bir çok yolsuzluklara ve kanunsuz hareketlere adı karışan Mahmut Nedim Paşa, bu ikinci sadrazamlığı sırasında Bosna isyanı (Ağustos 1875), Bulgar isyanı (Mayıs 1876), Selânik olayı (Mayıs 1876) gibi olayların çıkmasına, bu olaylarda pek çok müslüman-Türk'ün öldürülmesine sebep olması; Makedonya ve Bulgaristan göçmenlerinin perişan hali, bardağı taşıran son damla ol-

Mahmut Nedim Paşa

muş; İstanbul'da büyük bir öğrenci gösterisi düzenlenmiş (10.5.1876); şaşkına dönen Mahmut Nedim Paşa, olup bitenleri halka duyurmamak için basına sansür koymayı düşünmüş; ve ertesi gün çıkan gazetelerde:

> «*Osmanlı basınının yazılarına ziyadesiyle dikkat edilmekte ve çoğu zaman kapatma gibi cezalar verilmekte ise de, güncel durumun önemi dolayısıyle gazetelerin kesinlikle inzibat*

altına alınması gerektiğinden, İstanbul'da ve memleketin her yerinde çeşitli dillerde basılan gazetelerin basılmadan önce muayenesi usulü konduğu» (Bk. Belgeler IV.)

ilân edilmiştir (11 Mayıs 1876). Bu ilk sansür kararnamesini birinci sayfada yayınlamak zorunda kalan *Basiret* gazetesi (no. 1809), aynı sayfaya: «Matbaamızın makinesi bozulduğundan birkaç gün gazetemizi yayınlayamayacağımızı üzüntü ile müşterilerimize ilân ederiz» diye bir yazı koymuş; dördüncü sayfadaki ilânlar dışında, birinci, ikinci, üçüncü sayfaları beyaz bırakmıştır (Ahmet Rasim, «İstibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye», c. II, 1925, s. 126, *Basiret* gazetesi sahib-i imtiyazı Ali, «İstanbul'da Yarım Asırlık Vakaayi-i Mühimme», 1325; 2. bas. 1976);* *Sabah* gazetesinde de, aynı gün, iç sayfalarda sansürün çıkardığı yazıların yerleri boş bırakılmıştır. Sansür kararnamesinin yayınlandığı gün öğrenciler Bâbıâli'yi basmağa kalkışmışlar, Mahmut Nedim Paşa İran elçiliğine sığınmış, aynı gün azledilerek yerine Mütercim Rüştü Paşa sadrazam olmuş, ertesi gün sansür kararnamesi yürürlükten kaldırılmış, iki hafta sonra da Abdülâziz tahttan indirilerek, V. Murat hükümdar ilân edilmiştir (20 Mayıs 1876).

Abdülhamit'ten önceki bu dönemde gazeteler

---

* Ahmet Rasim ve *Basiret* gazetesi sahibi Ali, o gün gazetenin beyaz çıktığını söylemekte iseler de, Millî Kütüphane'deki gazete kolleksiyonunda söz konusu sayının tabiî biçimde basılı olduğu görülmüştür.

بصیرت

Basiret, 17 Rebiülâhir 1293/29 Nisan 1292 (II.5.1876), no. 1809, s. 1

Sağda, ilk sütunun başında: Sansür kararnamesini bildiren «İlân-ı resmî».

İlân-ı resmî'nin altında: *Matbaamızın makinesi bozulduğundan birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı maatteessüf müşterilerimize ilân ederiz.*

sansür edilmemişse de, kitaplar, Meclis-i Maarif'çe incelendikten, «memlekete ve devlete zararlı olmadığı» saptandıktan sonra verilecek ruhsat ile basılabilmekte idi; 1857 tarihli «Basmahane (basımevi) Nizamnamesi» ne göre, basımevleri ruhsatsız kitapları basamazlardı. (Bk. Belgeler I.)

II. Abdülhamit, işte böyle bir deneme ve hazırlık döneminin mirasçısı olmuştur.

Abdülhamit devrinde, 1864 tarihli Matbuat Ni-

موسی الهوت ... ماجرینی شوارالق
بدستنده البش ویربشک آزاهندن والده
بولنان بر مقدار قوتسوایدك دخی تنزلندن
طولایی ، باشنده بولنان یدی سکز نفر
عائلهسنك تعیشنه ضرورت چکمهسندن
ایلرو کلمش ایمش .

موسی الیه نهایت متدین وحیت ملیه.
سی زیاده بر ذات اولدیغندن ، کندیسنك
شو حالنه تأسف ایدرز .

— بکجنلرده سلیمانیه جوارنده وقوع
بولان بر یانغنده سلیمانیه جامع شریفنك
صاغ طرفنده بولنان بیوك منارهنك یانمش
اولان کولاهی ، دونکی چهارشنبه کونی
یاپلمغه باشلانمشدر .

— صال اقشامی غلطهده عرب جامع
شریفی جوارنده درت کشی ییشدهرك ، بر
قادین مادهسندن طولایی ، منازعه ظهور
ایدهرك ، بر کشی تلف ، وایکیسی مجروح
اولمشدر . قاتل ومجروحلر ضابطه طرفندن
توقیف اولنمشلردر .

ولایات

بغداددن الدیغمز تحریرات مخصو.
صهیه نظراً ، شط نهرینك فیضانی خلقی بك
چوق تلاشه دوچار ایتمش ؛ وخصوصیله
بغداددن ایکی بچق ساعت مسافهده بولنان
قره‌بجاق سدینك یقاسیله صویك طاشا.
رییه هجومی بغدادك بتون بتون غرق
اولهجغی قورقوسنی تولید ایتمش ایسهده ،
حکومت محلیهنك همتیله مذکور سد چابجا.
جق تعمیر اولنمغله ، مخاطره دفع اولنمشدر .
بویله صویك فیضانی اثناسنده یقیلان
سدلرك اوصرهده تعمیری بوندن اول محال
ظن اولنهرق ، صوتنزل ایتدکدن صکره
تعمیر اولنمق عادت بولنمش ، وبوایسه مملکت
حقنده پك مضر اولدیغندن ، والی ولا.
یت دولتلو عبدالرحمن پاشا حضرتلرینك
بو همتلرینه عموم اهالی ولایت متشکر
بولنمشدر .

کرکوکدن [illegible] یازدقلرینه
نظراً ، شهر مذکورده بکر افندی نام ذاتك
[illegible] اولهرق ، مکمل بر قرائتخانه
آچلمشدر .

بغداد ولایتنك بعض طرفلرنده صو.
رت مدهشهده یاغمور یاغمغله او طرفلرده بو
سنه مزروعاتك [illegible] مزروعاتسه

نبیذ ایکی قات اولسی [illegible] بولندیغنی
[illegible] زواره ، بلزور .

— بغداددن ، ایکی کوزدن کور اولد.
یغی حالده ، دیلنمکده وکیجه کوندوز سو.
قاقلرده [illegible] اولان بر اختیار بر
دفعه وفات ایتدکده ، فرق اللی بیك غروش
ترکهسی بولنمش ؛ واول بولنان خزینه
تسلیم اولنمشدر !

ممالک اجنبیه

ویانهدن وارد اولان بر تلغرافنامهیه
نظراً ، قونت آندراشی کیتمز بولندیغندن ،

Sabah, 17 Rebîülâhir 1293/29 Nisan 1292 (11.5.1876), no. 65, s. 2

(1'inci sayfanın 1'inci sütununda, «İlân-ı resmî» başlığı altında sansür kararnamesi yayınlanmış; 2'nci ve 3'üncü sayfalarda sansürün çıkardığı yerler beyaz bırakılmıştır.)

zamnamesi'ne hiç dokunulmamış, (Meclis-i Mebusan'da yeni bir «Matbuat Nizamnamesi» hazırlanmışsa da, yürürlüğe konmamış), işin asıl kaynağına gidilerek, eski «Basmahane Nizamnamesi» yerine yeni bir «Matbaalar Nizamnamesi» düzenlenerek (1888), basılacak her şey denetim altına alınmıştır. Bu nizamnameye göre:

«Osmanlı memleketlerinde basımevi açmak isteyenlerin elinden padişahın kutsal haklarına ve devletin çıkarlarına dokunur eserler basmayacağına dair senet alındıktan sonra Dahiliye Nezâreti'nden ruhsatname verilir» (m. 5), «Basımevlerinin içinde mürettipler ve başka işçiler çalışırken kapısı yalnız bir zemberek ile kapalı olacak ve iki yanında dükkân ve başka yapılar varsa, basımevlerinin içerisinden onlara geçilebilir kapı ve pencere gibi şey olmayacaktır» (m. 15), «Maarif Nezâreti, Matbuat İdaresi memurlarıyle, gerektikçe zâbıta memurları her zaman basımevini muayene edebilirler» (m. 16), «Her basımevi sahibi, Matbuat İdaresi'nce istendiğinde, kullandığı âletlerin türünü ve cinsini bildirecek; basımevinde bulunan çeşitli harflerin basılı örneklerini dahi verecektir» (m. 17), «hiçbir basımevi sahibi, basacağı kitabı, Maarif Nezareti'nden resmî ruhsat alınmadıkça basamaz» (m. 19), «Yabancı memleketlerde basılmış kitap ve dergilerle her çeşit resim, madalya, arma ve benzeri şeyler İstanbul'da Maarif Nezareti'nden, vilâyetlerde valiliklerden ruhsat veril-

Sultan Abdülâziz

medikçe Osmanlı ülkesine sokulamaz» (m. 23, 24), «Kitapçılarla gezici olarak kitap, dergi, resim ve başka basılı şeyleri taşıyan, satan, dağıtanlar ve mürettipler ruhsat tezkeresi almağa mecburdurlar; kitapçı dükkânları gerektikçe zâbıta memurları ve Maarif Matbuat İdaresi teftiş memurları tarafından muayene olunur» (m. 26), «Gazete ve başka süreli

II. Abdülhamit
(50 yaşında iken alınan fotoğrafı)

yayınları taşıyan, satan ve dağıtanlardan sokaklarda ve herkesin geçtiği yerlerde sattıkları süreli yayının adından başka içeriğini sezdiren sözlerle bağıranların ruhsat tezkereleri geri alınır» (m. 28), «Bu nizamname hükümlerine aykırı olarak yayınlanan zararlı ve edebe aykırı basılı şeyleri ve resimleri bilerek

açıkça ya da gizlice taşıyan, satan ve dağıtanlar söz konusu basılı şeyleri yazan ve basanların suç ortağı sayılır» (m. 29 — Bk. Belgeler V.)

Dört yıl sonra, bu nizamnamenin 29'uncu maddesini değiştiren bir kanun (1892) ile, «...taşıyan, satan ve dağıtanlar...» dan başka, yasak yayınları «topluca yanında bulunduranlar» da «yazan ve basanların suç ortağı» sayılmıştır. (Bk. Belgeler V.)

Yukardaki nizamname, birkaç yıl sonra yeni bir nizamname (Aralık 1895) ile daha da sıkı hale getirilmiştir.

Gerçi, Abdülhamit tahta geçtikten dört ay sonra yayınlanan (23 Aralık 1876) «Kanun-i Esasî» (anayasa) nin 12'nci maddesinde «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» denmekte ise de, padişah, yine Kanun-i Esasî çerçevesi içinde bunu işlemez hale getirmeği başarmıştır: Söz konusu kanuna göre Meclis'i toplamak, kapatmak, yeniden seçim yaptırmak yetkisine sahip olan (m. 35, 73) padişah, Rus savaşının açılmasına (Nisan 1877) sebep olduğu bahanesiyle Meclis'i kapatmış (Haziran 1877), yine aynı kanunun başka bir maddesinin:

«Genel Meclis toplantı halinde olmadığı zamanlarda devleti muhâtaradan ya da genel güvenliğin bozulmasından korumak için... Vekiller Heyeti'nin vereceği kararlar kanun hüküm ve kuvvetindedir» (m. 36)

hükmüne dayanarak da Vekiller Heyeti'ne bir sıkıyönetim kararnamesi yayınlatmıştır (2 Ocak 1877). Bu kararnamede şöyle bir madde vardır:

«Askerî hükümet, gerekli görünen kişilerin gece ve gündüz evlerini aramağa; şüpheli ve sabıkalı güruhundan olup hükümetçe tutuklananları, sıkıyönetim altına alınan yerde konutları olmayan kişileri başka bir yere uzaklaştırmağa; ...zihinleri karıştıracak yayın yapan gazeteleri hemen kapamağa ve her türlü cemiyetleri (toplantılar, kurullar, dernekler) yasaklamağa yetkilidir.» (m. 6)

Evleri basmak, kişileri sürmek, gazeteleri kapamak, toplantıları yasaklamak vb. gibi eylemlerle otuz üç yıl sürecek ve gittikçe şiddetlenecek olan baskılı yönetim, Abdülhamit'in tahta çıkışından aşağı yukarı bir yıl sonra işte böyle başlamış, toplumun özellikle aydın kesimini kasıp kavurmuştur.

Bütün bu olacakları önceden sezen gazeteci Teodor Kasap Efendi, gazetelerin hemen hemen ağız birliğiyle övdüğü «Kanun-i Esasî»nin kimi maddelerine karşı çıkmış; meşrutiyet ile halka birtakım haklar verileceği görüşüne karşı, *İstikbal* adlı gazetesinde, «halka hak verilmez, hak alınır» görüşünü ileriye sürmüş; hazırlanmakta olan yeni «Matbuat Nizamnamesi»nde şiddetli maddeler bulunduğu söylentileri üzerine de, «kanun dairesinde serbestlik» düşüncesini, *Hayal* adındaki ünlü mizah gazetesinde eleştirmiştir:

Biliniyor ki, Kanun-i Esasî'nin on ikinci maddesinde «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» denilmiş. Nitekim, dokuzuncu maddesinde de «Osmanlıların hepsi kişi özgürlüğüne

(خيال)

— ندر بو حال قره كوز ؟
— قانون دائره‌سنده سن بسنى حاجيواد !

Todor Kasap'ın üç yıl hapis cezasına mahkûm olmasına yol açan ünlü karikatür

Altındaki yazı:
— *Nedir bu hal Karagöz?*
— *Kanun dairesinde serbestî Hacivat!*

sahip ve başkasının özgürlük hakkına saldırmamakla yükümlüdür» denilmiş. İşte, «matbuat serbesttir» demek, «Osmanlılar özgürdür» demek gibidir. (...) Osmanlılar özgür olduğu halde onlara özgürlüklerini yasaklamak ve baskı yapmak için nasıl kanun yapılmazsa, «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» demekle, onun kanunu da baskı hükümleri getir-

memek gerekir... Madem ki Kanun-i Esasî'nin buyurduğu üzere, matbuat kanun dairesinde serbesttir; bu halde yeniden kanun koymağa uğraşmaktansa, eski Matbuat Kanunu'nu görüşüp inceleyerek onun hükümleri arasında Kanun-i Esasî'de vaat edilen serbestliğe aykırı olan yerleri atılarak adalet ve serbestliğe uydurulsun. («Matbuat Nizamnamesi», Hayal, Nisan 1923/1876, no. 344).

Bu yazıdan birkaç ay önce, yine aynı gazetede yayınladığı elleri ve ayakları bağlı bir Karagöz karikatürünün altına: «Kanun dairesinde serbestî» sözünü yazarak, Kanun-i Esasî'nin 12'nci maddesine mizah yoluyla imada bulunmuştu (Şubat 1292/1876, no. 319). Abdülhamit, bu karikatür dolayısiyle dâva açtırmış; mahkeme, söz konusu karikatürle Kanun-i Esasî'nin hafifsendiği kanısına varmış; Teodor Kasap, baskı hükümlerinin değiştirilmesini önerdiği eski Matbuat Nizamnamesi'nin 15'inci maddesinin son fıkrasına dayanılarak (Bk. Belgeler II) üç yıl hapse mahkûm olmuştur (Mart 1877). Kanun-i Esasî'nin 12'nci maddesiyle ilgili bu çok ünlü olay, ilk uygulamalardan biridir.

Konumuz «sansür» olduğu için, yine o nokta üzerinde duralım.

Kitap sansürü Abdülhamit'ten önce de vardı. 1857 tarihli «Basmahane Nizamnamesi»ne göre, kitapların «Meclis-i Maarifçe» incelenip «memlekete ve devlete zararlı olmadığı» saptandıktan sonra verilecek ruhsat ile basılabileceğini daha önce söylemiştim. Bu nizamname, Abdülhamit'in ünlü «Mat-

baalar Nizamnamesi» (1888) ne kadar yürürlükte kalmışsa, kitapları basılmadan önce denetleme (sansür) işi, «Meclis-i Maarif»ten alınıp, yine Maarif Nezâreti'ne bağlı «Encümen-i Teftiş ve Muayene» adlı bir kurula verilmiştir (1881). Bu kurulun görevi:

> «*Türkiye'de basılacak bütün dinî kitaplar, risâleler (broşürler), fennî ve edebî her çeşit basılı şeyler, siyasetle ilgili olmayan süreli risaleler; resim, levha, madalya ve armalar; Türkiye'ye girecek yabancı basının içeriğinin sakıncalı olup olmadığının gümrük ve postahanelerdeki özel memurlar tarafından kestirilemeyen kitap ve sâirenin incelenmesi...*»*dir.*

Bu kurulun kadrosu, kurulduğu sırada 7 kişi (1 başkan, 6 üye) iken, 1907'de 59 kişiye yükselmiştir (1 başkan, 45 üye, 5 muayene memuru; gümrük ve postalarda 1 sansür müdürü, çeşitli dilde 7 muayene memuru). Bu da, kitaplara karşı yürütülen baskının gittikçe nasıl arttığını gösterir. Bir süre sonra bu kurul da yeterli görülmemiş, onun yanında, «Tedkik-i Müellefât Komisyonu» (yazılmış kitapları inceleme komisyonu) adlı ikinci bir kurul (1897) ile, «Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyye Tedkik Hey'eti» (din ve şeriatla ilgili kitapları inceleme kurulu) adlı üçüncü bir kurul (1903) daha kurulmuştur. «Tedkik-i Müellefât Komisyonu» daha yüksek düzeyde bir kurul olup; görevi:

> «*Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin inceleyip basılmasına ruhsat verdiği Arapça, Farsça ve*

Türkçe kitaplarla Türkçe piyesleri yeniden incelemek»tir.

Kadrosu 8 kişidir (1 başkan, 7 üye). «Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyye Tedkik Hey'eti»nin kadrosu da 8 kişidir (1 başkan, 7 üye). Böylece, sansür işiyle görevli memurların sayısı, toplam olarak 75 kişiye yükselmiştir. (Server, R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, 1939, «Tahlil ve Tarihçe» bölümü, s. 69-74).

Bunlar birtakım soyut rakamlardır. Bir şeyler sezdirirse de, yeteri kadar açık değildir. Konuyu iyice aydınlatmak için, kitaba karşı gösterilen kuşkunun zamanla nasıl düşmanlık haline vardığını somut örneklerle belirtmek gerekir. Şu tek örnek, söz konusu düşmanlığı gözlerimiz önünde canlandırmak için yeterlidir sanıyorum. 1902 yılında Maarif Nâzırlığı'ndan Mâbeyin Başkâtipliği'ne şöyle bir yazı gönderilir:

«Encümen-i Teftiş ve Muayene'ce, zararlı olmalarından dolayı şimdiye kadar tutuklanıp el konularak toplanıp kalmış ve Kâğıthane civarında yakılıp yok edilmesi için izin istenmiş olan yüz elli çuval kitap ve kâğıtların oraya yollanmasından vazgeçilerek Nezâret avlusunda veya o civardaki bir yerde yakılıp yok edilmek için, Allahın gölgesi olan padişahın sözlü iradeleri bulunduğundan, Nezâret dairesinin arka tarafındaki bahçede adı geçen kâğıtların bir demir kafes içinde yakılıp yok edilmelerinin mümkün olduğu anlaşılmıştır; ancak, ne kadar çaba ve özen gösterilse, yine

de yanan kâğıtların havalanarak etrafa dağılması ve duman çıkması önlenemeyeceğinden, bunların ise etraftan dikkati çekeceği, geçen yıl hademe tarafından bazı eski ve gereksiz kâğıtların avluda yakılması üzerine yangın var zannedilerek tulumbacıların Nezaret dairesine koşup gelmesiyle anlaşılmıştır. Nezaret civarında bulunan Çemberlitaş hamamının külhanında yakılmaları halinde ise, böyle sakıncalara meydan kalmayacağı gibi, sözü edilen külhan, Nezaret bahçesine bitişik ve söz konusu kâğıtların bulunduğu mahzen yakınında olduğu için, kâğıtların dışarıya çıkarılmaksızın doğrudan doğruya ve gürültüsüzce oraya taşınması ve yakılması kaabil olacağından, bu yol her bakımdan uygun görülerek hamam kiracısı çağırılıp zararlı kâğıtlardan söz edilmeksizin bazı gereksiz kâğıtların hamam külhanında yakılacağı bildirilip razı edilmiş ve cumadan başka her gün birer miktar kâğıtların Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanı Abdullah Hasip Efendi hazretlerinin gözetimi altında olarak Meclis-i Maarif üyelerinden İbrahim Efendi ve İlkokullar Müdürü Şükrü Beyin çalışmalarıyle ve son derece dikkat ve özenle, söz konusu külhana taşınma ve yakılmaları ve böylece az zamanda arkasının alınması mümkün bulunmaktadır. Allahın gölgesi Padişahça ne yolda emir ve ferman buyurulursa, yüce hükmünün yerine getirileceği arz olunmakla...»

Maarif Nâzırı'nın önerisi sarayca kabul edilin-

ce, kitapları yakmakla görevli kurul, birkaç gün sürdüğü anlaşılan yakma işi dolayısiyle aşağıdaki tutanakları düzenler:

«Encümen mahzeninde toplanıp Çemberlitaş hamamında yakılıp yok edilmesi yüce Halifenin iradesi gereğince, yüz elli çuval zararlı kâğıtların kimse görmeyerek uygun biçimde adı geçen yere taşınması için Nezâret dairesine bitişik hamamın bahçe duvarında bir geçit açılarak bugün saat altı buçukta yakılmasına başlanılmış ve vaktin elverdiği ve külhanın alabildiği derecesinde saat on buçuğa kadar on üç çuval önümüzde yaktırılmış ve hepsi kül haline geldikten sonra su döktürülüp mahvedilmiş ve yarın sabah saat on ikiden itibaren tekrar işe başlamak kararlaştırılmış olduğu bilgi olarak arz olunur. Ol bâbda... — 7 Mayıs 318 (1902) - İmzalar»

«Bugün dahi sabahleyin saat on ikide toplanarak zararlı kâğıtların yakılmasına ve yok edilmesine başlanmış; külhanın genişliğinin yetersizliğinden dolayı saat on buçuğa kadar yirmi iki çuval yaktırılabilmiş ise de, hamam külhanında şunun bunun gözüne çarpmamak için üstüne su döktürülerek çamur haline getirildikten sonra daireye bitişik bahçede özel olarak hazırlanan çukura doldurulup toprakla da örttürülmüş ve yarın dahi bu vakit ve zamanda işe başlanacağı kararlaştırılmış olmakla, ol bâbda... — 8 Mayıs 318»

«Bugün dahi sabahleyin saat on ikiden akşam

on ikiye kadar zararlı ve yasak kâğıtlardan elli beş çuval yaktırılmış, şimdiye kadar yakılıp yok ettirilen kitap ve risâlelerin konduğu çuvallar yüz altmış beşe çıkmış ve eski toplamdan fazla görünen on beş çuval, Encümen mahzeninde dağınık olarak bırakılan kâğıtların varlığından doğmuş ve Padişah hazretlerinin yüce iradesi gereğince yok edilmesi gereken kâğıtlardan eser bıraktırılmamış olmakla, ol bâbda... — 12 Mayıs 1318» (Osman Nuri, Abdülhamid-i Sânî ve Devr-i Saltanatı, *c. II, İstanbul 1327/1911, s. 587-589)*

İki kurulun sansüründen geçtikten sonra ruhsat verilen kitaplar dahi, basımevi ve kitapçıları denetlemekle görevli Matbuat İdaresi memurlarınca «zararlı» diye toplanmak istenince, basımevi ve kitabevi sahipleri bunların ruhsatlı olduğunu söyleyerek karşı çıkmışlar; bunun üzerine, Mâbeyin Başkâtipliği'nden Maarif Nezâreti'ne yazılan bir iradede (Mayıs 1900):

«İnceleme ve denetleme işinin iyi yürümediği anlaşılmış olduğundan, basılmadan önce incelenmeğe özen gösterilmekle birlikte, basımevleri ve kitap satan dükkânlar hakkındaki denetimlerin Maarif ve Dahiliye Nezaretleri'nce ortaklaşa ve o türlü zararlı kitap ve risâlelerin satılmasına meydan verilmeyecek derecede yapılması» (Server R. İskit, Türkiye'de *Matbuat Rejimleri, 1939, s. 867 — Bk. Belgeler VI.)*

istenmiş; kısa bir süre sonra bu da yeterli görülmeyerek, ertesi yıl başka bir irade (Ağustos 1901) ile, Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulu ile Tetkik-i Müellefat Komisyonu'nca ruhsat verilen bütün eserlerin:

> «*Hangi basımevinde basılacak olursa olsun, her şeyden önce Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'nce, basılması ile ilgili tedbirlerin alınması ve içeriği gözden geçirilmek üzere Dahiliye Nezâreti Müsteşarlığı'na verilmesi, işlemleri tamamlandıktan sonra basılması için adı geçen müdürlükçe görüldüğünü bildirir bir açıklama yapılmasının usul edinilmesi*» *(İskit, a.g.e., s. 877 - Bk. Belgeler VII.)*

bildirilmiştir. Bu iki irade, sarayın Maarif Nezâreti'nden çok Dahiliye Nezâreti'ne güvendiğini göstermektedir.

Özellikle bu tarihlerden (1900, 1901) sonra, kitap bastırmak için ruhsat alma işi öylesine zorlaşmış; alınsa bile, incelenmek üzere Encümen-i Teftiş ve Muayene'ye verilen kitaplar ayrı ayrı dört beş kişinin elinden geçerek ve her birince birtakım yerleri çizilerek öyle delik deşik bir hale getirilmekte idi ki, yazarların çoğu artık yazmamayı yeğlemişti. Halit Ziya Uşaklıgil, tefrika edilmekte olan *Kırık Hayatlar* adlı romanının en umulmayacak yerleri üzerinde sansür memurunun kırmızı kaleminin delice dolaştığını; yalnız sözcüklere, satırlara değil, uzun paragraflara kadar şurasını burası-

nı delip onu kalbura çevirdiğini görünce, kalemini kırmızı mürekkeple çizilmiş satırların ortasına saplamış; tâ Meşrutiyet'in ilânına kadar, altı yıl, ne basılmak, ne saklanmak için tek bir satır yazmamıştır (Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 2. bas., 1969, s. 545-546). Yine aynı yazardan öğrendiğimize göre, günün birinde bütün manzum yazılar yasak edilmiş; ne eski, ne yeni tarzda tek bir manzum satır, bir küçük dize basında yer bulamaz olmuştu (a.g.e., s. 545).

Encümen üyelerinin sayısı çoğaldıkça kitap sayısı azalmış, Encümen'e iş kalmamış, üyeler sigara kâğıdı ve kibrit kutusu kapaklarındaki resimleri incelemeğe ve sansür etmeğe başlamışlardı (Osman Nuri, a.g.e., s. II, s. 1130). Müstecâbî-zâde İsmet Bey adlı bir ozanın verdiği bir curnal, bu konutla ilişkisi bakımından dikkate değer:

> *İngiltere'den gelen kibrit kutularının kapakları kan rengini andırdığı ve markası da kılıç şeklinde olduğu gibi, «ittifak» anlamına gelen Fransızca «Union» sözcüğü de yazılı bulunduğuna göre, bunun özel bir düşünceye dayandığı... (Asaf Tugay,* İbret, Abdülhamit'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler, *s. 29).*

Abdülhamit devrinde sayısı ve kimlikleri aşağı yukarı bilinen resmî sansür memurlarının yanında, sayısız binleri aştığı anlaşılan ve «curnalcı» diye anılan gönüllü sansürcüler de vardı. Abdülhamit devrinde curnalcılık ayrı bir konu. Ben burada sadece basınla ilgili birkaç örnek üzerinde

durmakla yetineceğim. Yukarda «gönüllü sansürcüler» diye andığım curnalcılar, sarayca hoşa gitmeyen yazarların (Namık Kemal, Ziya Paşa, vb.) yasaklanmış kitaplarını okuyan ve satanları curnal ederlerdi. Bundan ne kadar ücret ya da ödül aldıklarını bilmiyoruz. Tanınmış bir kişinin curnal edilmesinden birtakım çıkarlar sağlansa bile, Selânik'in Sarışaban kazası nüfus memuru Nevrekop'lu Mehmet Efendinin yanında zararlı yayın bulunduğunu bildiren kişiye ne verirlerdi acaba? Selânik'te ordu müfettişi Hayri Paşa'ya 2 Mayıs 318 (1902) tarihinde Mâbeyin'den Başkâtip Hasan Tahsin imzasıyla gönderilen şifrede:

> «*Sarışaban kazası nüfus memuru Nevrekop'lu Mehmet Efendinin yanında bazı zararlı kâğıtlar bulunduğu,... özel olarak bir memur gönderilerek söz konusu kâğıtların hepsine el konmakla birlikte, kaçmasına meydan verilmemesi*»

emredilmiş, Hayri Paşa da, yazdığı şifreli cevapta:

> «...*Mehmet Efendinin gerek evinde, gerek dairesi içindeki odası, masaları ve hiçbir taraf bırakılmaksızın dikkatle aranarak birtakım özel mektuplarla bir çok* Asır, Sabah *gazeteleriyle* Cezmi, İntibah *gibi kitaplardan çıktığını ve özel halleri araştırılmakta olup hiçbir tarafa gitmesine meydan verilmemesinin kaza kaymakamlığına söylendiğini, kâğıt ve kitapların geldiğinde takımı ile takdimi tabiî oldu-*

ğunu...» bildirmiş. (Faiz Demiroğlu, Abdülhamit'e verilen Jurnaller, *1955, s. 86).*

Nüfus memuru Nevrekop'lu Mehmet Efendi, okuduğu bir iki gazete (hem de piyasada serbestçe satılan bir iki gazete) ile bir iki kitap için, tâ saray başkâtibinden ordu müfettişine kadar en yüksek mevkideki kimselerin kendisiyle bu kadar yakından ilgilenmesine kimbilir nasıl şaşmıştır. O devirde curnalcılık öylesine yayılmıştı ki, «Herkes birbirinden korkar, babalar çocuklarından, kocalar karılarından saklanırdı» (Uşaklıgil, a.g.e., s. 509), «Babasını, anasını, kardeşini, evlâtlarını jurnal edenler de görülmüştür» (Tugay, a.g.e., s. 20). Sözgelimi, Padişah yaveri üsteğmen Ali Rıza Efendi, babası Ahmet Lütfü Paşaya inme indiğini duyup da yirmi gün izinle yanına gittiğinde, babasının «Sultan Murat lehinde fikir beslediğini ve akrabasından, kovulmuş Kemalettin'i de koruduğunu Eskişehir'den» yazmış (Tugay, a.g.e., s. 27). Bu işi, en tanınmamış kimselerden en ünlü insanlara kadar pek çok kişi, ya üç beş kuruş kazanmak, ya mevkilerinde yükselmek, ya mevkilerini korumak, ya başlarına gelebilecek tehlikeyi savuşturmak, ya da uğradıkları cezadan, kötü durumdan (sürgünden v.b.) kurtulmak için yapıyordu. Buna, hiç umulmadık kişilerin, özgürlük savaşçısı diye bilinen kimselerin bile adlarının karıştığını görüyoruz. Sözgelimi, Ziya Paşanın ahbabı, Namık Kemal'in en yakın arkadaşı ve onun kitaplarının sürekli basıcısı Ebüzziya Tevfik, Padişaha sunduğu bir curnalda şunları yazıyor:

...Burada bulunan yabancı basımevlerinin hepsi yasaklanan her türlü işe cesaret edebilirler. Hele İran'lılar bu memleketin en tehlikeli bir âfetidir. Çakmakçılar yokuşundaki ünlü Valide Hanı onların istilâsı altında olup her türlü denetleme ve aramanın dışında kalmaktadır; ne Zaptiye Nezâreti denetleyebilir, ne de Maarif Nezâreti aramağa cesaret eyler. (...) İşte bu hanın İran Şirketi adına bir matbaası vardır; herhangi kitap, eğer uygun gelirse, son derecede zararlı da olsa orada basılır. Meselâ, Ziya Paşanın Zaptiye Nâzırı Hasan Paşa dilinden yazdığı ünlü Zafernâme Şerhi *orada birkaç kez basılarak memleketin her tarafına dağıtıldı. (...) Bu şirket Kemal Beyin* Vatan yahut Silistre *adındaki tiyatrosu ile* Zavallı Çocuk *adındaki bir tiyatrosunu şimdiye kadar elli defa basmışken ne Maarif Nezâreti, ne de Zabtiye Nezâreti yasaklayabilmiştir. Hattâ* Kemal Beyin Rüyası *adıyle geçen gün bir kitapçık daha basmış; elde kitap satan Acem'lerden birinin Köprü üzerinde «Rüya-yı Kemal» diye bağırarak sattığını görerek iki tane aldım. (...) Padişahımızca bilindiği üzere Kemal Bey vaktiyle* Hürriyet *adında bir gazete yayınlamıştı. Bir kulunuzun geçmişteki günahı şimdi azarlamayı gerektirmeyeceği gibi, bir eser vaktiyle basıldığından dolayı sahibi için sorumluluk gerektirmez. Fakat bugün bir basımevi öyle bir kitabı veya makaleyi ne sahibinden, ne de Maarif Nezâreti'nden ruhsat almadan basarsa, hem yazarına,*

hem de kanuna karşı sorumlu tutulmak gerekir. (...) Adı geçen kitabın bir nüshası, Padişahımızca görülmek üzere sunuldu. (Tugay, a.g.e., s. 129-130).

Süleyman Nazif de, sürgün-memur olarak bulunduğu Bursa vilâyeti mektupçuluğundan kurtulup herhalde İstanbul'a gelebilmek umudu ile:

«Mehmet Ferit Efendi adında bir subayın zararlı kâğıtlar dağıttığına dair...» (Tugay, a.g.e., s. 31)

bir curnal yazmış. Sırası gelmişken, Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerinin ateşli özgürlük savaşçısı diye bilinen ünlü bir edebiyatçı ve gazeteciden de söz edelim. Büyük aktör Behzat Haki'nin (Butak) sanatının 25. yılını anma dolayısıyla çıkarılan *Darülbedayi* dergisinin özel sayısında şu satırları okuyoruz:

1906: Behzat, babasının ölümünden sonra İstanbul'da Mercan İdadisi'ne devama başlamıştı. Artık eni-konu büyümüş, ruhunda kaynaşan sanat duygularına kendini kapıp koyvermişti. Okula, istibdadın şiddetle yasakladığı Namık Kemal'in tiyatrolarını gizli gizli getirip arkadaşlarına okuyordu. Fakat hafiye sanılan müdür bir gün Behzat'ı, elinde Zavallı Çocuk *varken yakalamış, hiç azarlamadan sadece kitabı almış, akşam üstü de ona giz-*

lice geri vermişti. Oysa, gerek Edebiyat-ı Cedide ve gerekse Meşrutiyet ileri gelenleri arasında fazla ün almış olan bir zat Mercan'a müdür olarak gelince, günün birinde Behzat'ı elinde Ebüzziya matbaasında basılmış bir eser olduğu halde yakalamış, ve hiç dinlemeden okuldan kapı dışarı etmişti. (Darülbedayi, *Behzat Haki özel sayısı, 1933, no. 40, s. 3)*

Kolayca anlaşılacağı üzere, bu müdür Hüseyin Cahit Yalçın'dı.

Abdülhamit devrinde bu iç basın yanında bir de dış basın sorunu vardı. Halka bütün kültür kapılarını kapama çabası içinde olan Padişah, dış basının yurda elini kolunu sallaya sallaya girmesine göz yummazdı elbette. Saraydan posta müdürlerine, «Gizlidir» kaydıyle şöyle bir «emirname» gönderilmişti:

1. *Postalar açıldığı zaman şüpheli görünen mektup ve paketlere el konulup hemen saraya gönderilecektir.*
2. *Beyoğlu ve Galata postahanelerine, mektuplarını almak üzere sık sık gelen kişilerin şekillerini saptamak yararlıdır.*
4. *Post-restant olarak gelen mektuplar ve başka eşya birinci derecede şüphe çekici göründüğünden, bunları alacak olanlar Türkiye uyruklu ise ve gerekirse kendilerine teslim edilmemeli.*
6. *Üzerlerinde özellikle durulmak üzere adla-*

rı evvelce bildirilen yüksek memurlar adına gelen mektuplar ayrıcalıksız Mâbeyin'e gönderilmelidir.

7. *Yabancı memleketlerden gelen yolcuların İstanbul ahalisinden ve zararlı fikir sahiplerinden bazı kişiler adına mektup, paket, kitap v.b. getirmelerine meydan verilmemek üzere iskelelerde sıkı tedbirler alınmalıdır. (Osman Nuri, a.g.e., s. II, s. 549 - Bk. Belgeler IX.)*

Abdülhamit'i övmek için yazılmış olanlar dışında, Türkiye'den söz eden her kitap gümrükte tutulur ve alıkonurdu. Kapitülasyonlar gereğince kurulmuş bulunan yabancı postahaneler aracılığıyle getirtilen kitaplar da, postahane dışında bekleyen hafiyeler tarafından sahibinin elinden alınırdı. Bütün bu sıkı tedbirlere rağmen yine girmiş kaçak kitapları ele geçirmek için, zaman zaman kitapçı dükkânları basılıp aranırdı. İlerde ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız yasak sözcükler, gümrüklere gelen kitaplardan, özellikle sözlüklerden, oyulup çıkarılırdı; böylece, kitaplar, dantelaya dönmüş bir halde gümrüklerden çıkardı. (Osman Nuri, a.g.e., c. II, s. 586). Yukarıda da değindiğim üzere, yayınlayamadıkları için yazı yazmaktan vazgeçen sanat ve düşünce adamları birer köşeye çekilmiş (Tevfik Fikret Bebek'teki Âşiyan'a, Halit Ziya Yeşilköy'e vb.), ya da sinmişti. Okumayla vakit geçirmek isteyenlerin de kitap bulma olanakları kısıtlı idi. Üç beş kişinin sanat, bilim vb. üzerinde hiç değilse sözlü olarak sohbet etmek üzere

arasıra bir araya toplanması da tehlikeli idi. Böyle toplantılara curnalcılar türlü anlamlar verirlerdi. Abdülhamit devri ileri gelenlerinden ve eski hariciye nâzırlarından Rifat Paşanın oğlu olup, kendisi de devlet ileri gelenlerinden sayılan, hattâ bir ara Sadaret müsteşarlığında bulunmuş olan Rauf Bey, sevdiklerini, dostlarını Çubuklu'daki yalısına davet eder; yenilir, içilir, sohbet edilirmiş. Günün birinde, kapı komşularından birisi, «Rauf Beyin yalısında Bâbıâli ileri gelenleri toplanıyor, geç vakitlere kadar müzakerelerde bulunuyorlar; bu toplantılar şüpheli görünüyor» diye bir curnal vermiş. Bir gece yalı basılmış, ev sahibiyle birlikte misafirler Yıldız sarayına götürülmüş, soruşturma başlamış. Sorguya çekilenler arasında bulunan âmedî hulefâsından Sahip Efendi öylesine korkmuş, öylesine telâşa kapılmış ki, daha ilk sorguda titreye titreye ve yemin ede ede, dili dolaşarak şöyle demiş: «Hindi yedik, kaz dolması yedik... Kaz yedik, dolma yedik, başka bir bok yemedik...» (Samih Mümtaz S., *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, 1948, s. 191-193).

Yukarıda kitaplarla ilgili sansür üzerinde durduk; şimdi süreli yayınlar üzerinde duralım.

Abdülhamit devrinde gazeteler ve dergilerle ilgili işlemler «Matbuat Müdürlüğü»nce yürütülürdü. Bu da iki kola ayrılmıştı: «Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü», «Matbuat-ı Hariciye (ya da: Matbuat-ı Ecnebiye) Müdürlüğü».

«Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü», Dahiliye Nezâreti'ne (İçişleri Bakanlığı'na) bağlı idi. 1864'te çıkan «Basmahane Nizamnamesi»ne göre, gazete çıkaracaklara ruhsat vermek ve basılan gazetelerden verilen imzalı nüshaları teslim almakla görevli idi.

1878'de kurulan sansür kurulu bu müdürlüğe bağlanmış; memleket içinde çıkan her dilden gazete, dergi ile tiyatroların sansür ve denetlenmesi;

Sansürcü Hıfzı Bey

ayrıca, basımevlerinin ve kitapçıların Maarif Nezâretiyle birlikte denetimi bu müdürlüğün başlıca görevleri arasında idi. Abdülhamit, sansür konusunda herhangi bir kanun, ya da nizamname yayınlatmamış, Kanun-i Esasî'ye dayanarak çıkarttığı sıkıyönetim kararnamesiyle sansürü yürütmüştür. Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne bağlı sansür kurulu 1890 yılına kadar birkaç memurla çalışırken, kadrosu 1902'de 15, 1905'te 20, 1908'de 25 kişiye yükselmiştir. (1 müdür, 5 muavin, 1 matbaalar müfettişi, 5 müfettiş, 1 Bulgarca-Sırpça, 1

Sansürcü Ebülmukbil Kemal Bey

Ermenice, 1 Rumca gazeteler müfettişi, 2 denetleme memuru, 3 tiyatro müfettişi).

Matbuat Müdürleri Dahiliye Nezareti'ne bağlı olmakla birlikte, Mâbeyn'le doğrudan doğruya temasta idiler. O dönemin Matbuat Müdürleri, Mehmet Efendi, Ahmet Arifî Bey, Behçet Bey, Hıfzı Bey ve Kemal Bey idi. Bunlardan en acımasızı (o devir yazarlarının deyimiyle, en «zalim»i) Hıfzı Bey ile, «Kılkuyruk» diye anılan Ebülmukbil Kemal Bey idi.

«Matbuat-ı Hariciye (ya da: Matbuat-ı Ecne-

biye) Müdürlüğü» Hariciye Nezâreti'ne (Dışişleri Bakanlığı'na) bağlı idi. Kadrosu 3-18 kişi arasında değişmiştir. «Temel görevi, Avrupa basınında Türkiye aleyhinde yayınlanan makalelere cevap vermek; devletin yaptığı yüksek işlerden ve memleketin bayındırlık ilerlemelerinden yabancı uluslara haber vermektir.»

Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne bağlı sansür kurulu nasıl işler, neleri denetlerdi? Bu, «Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî (Padişah hazretlerinin başkâtibi) Tahsin» imzasıyle Matbuat İdaresi'ne gönderilen ve gazetelerin uyması gereken şeyleri bildiren 9 maddelik gizli yönetmelikle saptanmıştı:

1. *Her şeyden önce, dünya değer Padişah Hazretlerinin sağlığı, ürünün durumu, memlekette ticaret ve sanayiin ilerlemesi üzerine havadis verilecektir.*
2. *Ahlâk bakımından yayınlanmasında sakınca olmadığı, Maarif Nâzırı Paşa hazretleri tarafından tasdik edilmedikçe, hiçbir tefrikanın yayınlanmaması.*
3. *Hepsi bir nüshaya konulamayacak kadar uzun edebiyat ve fen makalelerinin yayınlanmasında, «Mabadı var», ya da «Mabadı yarına» sözcüklerinin kullanılmasına müsaade edilmemesi.*
4. *Bir makalede beyaz yerler ve noktalarla geçilen boş yerler bırakılması, birtakım uygunsuz varsayımlara ve zihinleri karıştırmağa sebep olacağı için, bunlara kesinlikle meydan verilmemesi.*

5. *«Şahsiyata» kesinlikle meydan verilmeyip bir vali ya da mutasarrıfın hırsızlık, yiyicilik, öldürme ya da çirkin bir iş işlemiş olduğu söylenecek olursa, bunun doğruluğunun ispat olunamadığı bildirilerek saklanması ve yayınlanmasına asla müsaade olunmaması.*
6. *Vilâyetler ahalisinden bir kişinin ya da bir topluluğun, hükümetin yolsuzluğundan şikâyetlerinin ve yüce Padişaha duyurulmasını bildiren kâğıt ve dilekçelerinin yayınlanmasının kesinlikle yasaklanması.*
7. *«Ermenistan» sözcüğü gibi tarih ve coğrafıyla ilgili adların anılması yasaktır.*
8. *Yabancı hükümdarlar aleyhinde yapılan suikast girişimlerinin ya da yabancı memleketlerde yapılacak kargaşa çıkarıcı gösterilerin sadık ve kendi halinde ahalimizce bilinmesi uygun olmadığından, bunların herhangi bir biçimde ve yolda olursa olsun, kesinlikle yayınlanmamaları.*
9. *Bu yönetmelikten gazete sütunlarında söz edilmesi bazı kötü düşünce sahiplerinin yersiz eleştirme ve görüşlerine yol açacağından bundan şiddetle sakınılması. (Osman Nuri,* Abdülhamid-i Sânî ve Devr-i Saltanatı, *c. II, s. 581-582 - Bk. Belgeler VIII.)*

Aynı kaynaktan öğrendiğimize göre, 1'inci maddeye dayanılarak, Padişahın sağlığının iyi olduğu yazılabilse bile, hastalığından söz edilemez-

di; Avrupa'nın ünlü doktorlarından biri Yıldız'a çağrılacak olursa, gazeteler bunun sırf «Boğaziçi havasını teneffüs etmek, Hamidiye Etfal hastahanesi ve Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye'yi ziyaret eylemek üzere geldiğini yazarlardı». 7'inci ve 8'inci maddeler, genişletilmeğe ve yoruma öylesine elverişli idiler ki, sansür memurları bu maddeye dayanarak «Girit, Makedonya, Kanun-i Esasî, hukuk-i millet (ulusun hakları), ıslahat, hürriyet, müsavat, vatan, cumhuriyet, bomba, dinamit...» v.b. gibi pek çok deyim, terim ve sözcükleri yasak etmişlerdi. Sözgelimi, İran'da kanun-i esasî ilân olunduğunu, Rusya'da Duma (Çarlık Rusya'sında parlamento) kurulduğunu gazeteler yazamaz; birer anarşist tarafından öldürülmüş olan devlet başkanlarından Fransa Cumhurbaşkanı Carnot kalp durmasından (1894), Amerika cumhurbaşkanı Mc Kinley şîrpençeden (1901), Avusturya imparatoriçesi de göğüs darlığından ölmüş diye gösterilmişlerdi. 4'üncü maddede, «Bir makalede beyaz yerler ve noktalarla geçilen boş yerler bırakılmaması» yolundaki buyruğun, Mahmut Nedim Paşa'nın koyduğu sansürü protesto amacıyle *Basiret* ve *Sabah* gazetelerinde boş bırakılan sütunlardan ders alınarak konduğu açıkça anlaşılıyor. Kraldan çok kral yanlısı kesilen sansür memurları, söz konusu yönetmelik maddelerini keyiflerine göre öylesine sağa sola çekmişler, yorumlarını öylesine uzak boyutlara ulaştırmışlardı ki, kırmızı kalemle çizilip atılan en masum sözcüklerin, cümlelerin, paragrafların altında hangi gizli maksatlar arandığı, bunların niçin atıldığı kimi zaman, hattâ çoğu za-

man anlaşılamamıştı. Halit Ziya'nın dediğine göre:

> *...Nerede on satırlık bir fıkra basılmak üzere ise, bunun en az beşi çıkarılmağa mahkûmdur. Ne için çıkarılmıştır? Bunu hiçbir vakit anlayıp ona göre davranmak, şu on satırın çıkarılabilecek olan beşini yazmamak mümkün olamıyordu. (Halit Ziya Uşaklıgil,* Kırk Yıl, *2. bas., böl. 128, s. 544).*

Hüseyin Cahit Yalçın'ın söyleyişiyle:

> *Abdülhamit döneminde gazetecilik iyice güç, tehlikeli bir işti... İp üzerinde cambazlık belki bu kadar ustalık gerektirmezdi. (Hüseyin Cahit Yalçın,* Edebiyat Anıları, *2. bas., s. 102).*

Abdülhamit devrinde birtakım kavramların, sözlerin, sözcüklerin yasak olduğu bugüne değin söylenegelmiştir. Yukarda bunların sadece birkaç örneğini gördük. O devirde yaşamış kimselerin ayrı ayrı zamanlarda yayınladıkları anı, makale, inceleme v.b. gibi yazılarında, akıllarında kaldığı kadarıyle, parça parça verdikleri bu yasak sözleri bir araya toplamanın yararlı olacağı kanısına vardım Zaten bunları da o iş için yazıyorum. Bu konuda görebildiklerimi — göremediğim daha kimbilir neler vardır — elimden geldiğince ilk kaynaklardan, birinci elden derlemeğe çalıştım. İşe Halit Ziya'dan başlayalım. Edebiyatımızın bu büyük ustasının *Kırk Yıl* adlı edebiyat anılarında Abdülhamit sansüründen sık sık söz edilir. Bir yerde şöyle der:

...Sözcüğün tam anlamında, her makale bütünüyle elenerek bütün ruhu, kapsamı, delâleti, altında gizlenebilecek olan kavramı ile muayene edildikten sonra her satırı, ve satırları oluşturan bütün sözcükleri, hattâ noktaları ayrı ayrı, birer birer parçalanarak büyütülen camlarla incelenirdi. (...) 'Marzî-i âlîye' (yüce rızaya, Padişahın isteğine) uymaz düşüncesiyle, günden güne değinilemeyecek konuların ve kalemin ucuna geldikçe atılacak sözcüklerin, hele ne türden olursa olsun saraya, yönetime, olup bitenlere işaret denebilecek sözlerin sayısı arta arta öyle bir toplama çıkmıştır ki, basın alanı artık içinde dolaşılamayacak kadar daralmış, kullanılabilecek sözcüklerin dili, ilkel bir kavramın dili kadar küçülmüştü. Siz, yazı yazanlar, bu sakınılacak konuları ve sözleri bilmeliydiniz; tarihten, dinden, siyasetten söz edemezdiniz; ilk önce «hürriyet, vatan, millet, zulüm, adalet» *gibi elli, yüz sözcük ile başlayan yasak sözcüklerin gün geçtikçe toplamı kabaran yeni kovulmuş eşlerini öğrenmeli ve bunları her zaman hatırda tutarak, kalemin ucuna geldikçe pis bir böcek gibi fırlatıp atmalıydınız. Bir merak sahibi çıksa da eski basımevlerinde böyle muayeneden geçerek kırmızı mürekkeple çizilmiş sözcüklerle kalabilmiş ilk dizgi kâğıtlarını gözden geçirse,* «*İstibdat yönetiminde yasak sözcükler kitabı*» *diye ne tuhaf bir eser meydana getirirdi.* «Birader» *diyemezdiniz, bir yandan* «Sultan Murat», *öbür yandan* «Reşat Efendi» vardı;

«tepe» *diyemezdiniz, Yıldız sarayının bir tepede kurulduğuna anıştırma (telmih) yapmış olurdunuz;* «sakal», *hele* «boya» *hemen Padişahın boyalı sakalına işaret sayılırdı; ve böyle yüzlerce, yüzlerce sözcükler vardı ki bir yanından tutulup çekilince uzayan bir lastik gibi Yıldız'a kadar uzatılabilirdi; hattâ öyleleri vardı ki, bizler, yazıcılar, acaba niçin yasaktır diye uzun uzun, üç beş kişi bir araya toplanarak, uğraşır, sebebini, hikmetini araştırırdık. Bunun sebep ve hikmeti, herhangi korkak bir memurun, lodostan söz edilmesini burnunun büyüklüğüne bir işaret gibi sayarak alınan kuruntulu adam gibi bir hastanın zihninde doğmuş bir gülünç işkil olurdu. Bakınız, şimdi, şurada* burun*dan söz ettim. Coğrafya kitaplarında bile «burun»dan söz edilemezdi galiba. Okullarda ne yaparlardı bilmem; tarih kitaplarından bütün* «ihtilâl», «isyan», «sûikast» *fasıllarını kaldıran Maarif, belki dünya haritasından da* «burun»*ları kaldırmış, ya da bu sözcüğün yerine başka bir uygununu bulmuştu: meselâ* «çıkıntı» *demişti. Her yazar önceden kestirebildiklerinin çerçevesinde makalesini, şiirini, hikâyesini, hattâ üç satırlık fıkrasını hazırladıktan, yani kendi kendini eleyip tarayıp eleştirdikten sonra, bunlar dizilir, ve gece geç vakit, inceleme memuruna götürülürdü. Uyku saatlerinde çalışmak, her gece yığınlarla gelen bu basımevi müsveddelerini gözden geçirerek ayıklamak zorunda kalan bu bahtsız adam kimi zaman herhangi bir sorum-*

luluk tehlikesinden kaçınmak için bir makaleyi baştan başa çizer, kimi zaman yeniden uykudan yoksunluğa yol açacak bir ikinci muayeneden kaçınmak için şuradan buradan birkaç satırla yirmi otuz sözcüğü kaldırarak kırmızı kalemiyle bunlardan boş kalan yerleri doldururdu; böylece, memur, yazarın bir ortağı olmuş olurdu. Boş kalan yerler herhalde doldurulacaktı; bir makalenin, bir satırın, bir sözcüğün boş bir yer bırakması okuyucuların türlü varsayımlara kalkışmasına yol açardı, ve belki de bu varsayımların kapsamı, kaldırılan metnin sınırından daha ileriye gidebilirdi. Hattâ yazar, yazısında gerektikçe iki parça arasına bir dizi nokta bile sıralayamazdı... (Uşaklıgil, a.g.e., böl. 105, s. 433-435).

Yazar, çıkarılan şeyler için, «hattâ öyleleri vardı ki, bizler, yazıcılar, acaba niçin yasaktır diye uzun uzun, üç beş kişi bir araya toplanarak uğraşır, sebebini, hikmetini araştırırdık» diyor. Bunlardan bir tanesinin «sebebini, hikmetini», eldeki bir belgeden öneriyoruz: İstanbul'da Hamidiye suları yeni akıtılmış, çeşmeler açılmış; «Servetifünun» dergisinde yayınlanmak üzere, Dr. Besim Ömer Paşa, sular üzerine bir makale yazmış; «çeşme başında bir ihtiyar adamın dua eylediğini gösterir artistik bir renkli resim de makale ile birlikte basılacak»mış. Sansür memuru Ebülmukbil Kemal Bey resmin yanına bir «soru» işareti koymuş. Dergi sahibi Ahmet İhsan (Tokgöz), bunu görünce şaşırmış, Kemal Beye bir tezkere yazıp

«sebebini» sormuş; şu karşılığı almış (Mayıs 1906):

> *Çeşme resmi gerçekten pek güzel ve dua her Müslüman'ın gözünde şüphesiz ki kutsaldır. Lâkin bugünlerde kötü düşünceliler o kadar çoğaldı ki, bu güzel resmi Servetifünun'da görür görmez (Hah! bunu bu biçimde burada yayınlamak, alttan alta: «İşimiz duaya kaldı» demek olduğunu anlatmaktır) anlamında saçmalayacaklarını yakından bildiğimden... (Ahmet İhsan,* Matbuat Hatıralarım, *c. I, 1930, s. 150)*

Böylelikle, «dua»nın da yasaklandığını anlıyoruz. Aynı mektupta:

> *«Olimpiyat oyunlarına gelince, onların yayınlanmasına uygun zaman henüz gelmedi»*

diye bir cümle daha var.

Şimdi yine Halit Ziya'nın yazısına dönelim. Yazar, «tarih kitaplarından bütün *ihtilâl, isyan, suikast* fasıllarının kaldırıldığını» söylüyor. Bu konuları değil okutmak, onlara çağrışım yapabilecek en masum bir sözü bile kullanmak, insanın başına türle belâlar getirebilirdi. Bu yolda küçük bir dikkatsizlik, *Servetifünun* dergisinin kapanmasına yol açmış, dergi sahibiyle yazar, kendilerini zor kurtarmışlardı:

Hüseyin Cahit'in Fransızcadan çevirip dergide yayınladığı (Servetifünun, Ekim 1901, no. 553) *Edebiyat ve Hukuk* başlıklı makalede «*Fakat bir*

gün geldi ki 1879 idaresiyle Fransa'da boşanma kuruldu» cümlesinde Fransa Büyük İhtilâli'nin tarihi anılmıştı. *Saadet* gazetesi sahibi Baba Tahir ile Dr. M. M.'nin bir curnalı üzerine, *Servetifünun* hükümetçe hemen kapatılmış, sahibi ile yazarı Fizan'a sürülmek istenmiş ise de, bunun Avrupa'da uyandıracağı olumsuz etki gözönünde bulundurularak, dâva açılmak üzere Adliye'ye verilmişlerdir. Mâbeyin Başkâtipliği'nden Adliye'ye yazılan tezkerede şöyle deniyordu:

> *Edebiyat ve Hukuk masum başlığı altında Servetifünun gazetesinin ekli sayısında yayınlanan makalede Fransa kral ve kraliçesinin idamlarına ve Büyük İhtilâl'e ait vakalar kamunun gözleri önüne konarak, kimseye minneti olmayan velinimetimiz yeryüzü Halifesi Efendimiz Hazretlerine karşı isyana kışkırtılmakta olup böylelerine karşı Avrupa'da her memlekette ağır cezalar verilmekte ve hattâ Amerika'da linç cezası uygulamakta olduğundan, adı geçen gazetenin imtiyaz sahibi ile bütün ilgililerinin derece derece cezalandırılması ve sonucunun bildirilmesi, Padişah Hazretlerinin iradesi gereğince duyurulur. (Ahmet İhsan, a.g.e., c. I, s. 109)*

Sorgu yargıcı ile Adliye Nâzırı, Mâbeyin'den gönderilen tezkerede sözü edilen şeylerin makalede bulunmadığını görerek, ve büyük bir yüreklilik göstererek, kovuşturmaya gerek olmadığı yolunda karar vermiştir. Ahmet İhsan, derginin yeniden çı-

karılmasına izin isteyince, Mâbeyin'de, «sadakat ve kulluk şânına uyacak yolda makaleler yazılacağı» üzerine kendisinden bir senet alındıktan sonra izin verilmiştir (Ahmet İhsan, a.g.e., c. I, s. 108-110, 114-115, 119-121; Yalçın, a.g.e., s. 149-156). O tarihten sonra Servetifünun'da artık şiir, hikâye v.b. gibi herhangi bir edebiyat yazısı görülmez.

Halit Ziya'nın da belirttiği üzere, *birader* sözcüğünün hatırlattığı *Reşat* ve *Murat* sözlerinin çok tehlikeli olduğunu daha başka kaynaklardan da öğreniyoruz. Abdülhamit, kendisinin tahttan indirilip bu iki kardeşinden birinin tahta çıkarılmasından korkardı. Onların adamlarıyle bile konuşmak, büyük belâlara yol açardı. Halit Ziya, kitabının başka bir yerinde, bu konuya değiniyor; Bir gün, arkadaşı Satvetî Ziya ile birlikte, arabayla Kâğıthane gezmesi dönüşü, eve gitmek için tam Nişantaşı yolunu tutmak üzere iken, bindikleri kira arabası ile çok gösterişli bir konak arabasının dingilleri birbirine takılır; o karışıklık arasında bir de bakarlar ki arabanın içinde veliaht Reşat Efendinin büyük şehzadesi Ziyaettin Efendi var. «Reşat Efendiyle, onun şehzadeleriyle, hattâ adamlarıyle buluşmak, onlarla selamlaşmak, böyle kısa bir kaza sonucuyla olsa bile temasa gelmek ne demek olduğunu» bildikleri için, oradan telâşla uzaklaşırlar. Yazar diyor ki:

> *Reşat Efendinin sade kendisinden, gölgelerinden değil, adından bile ürkülürdü. Abdülhamit böylece adlarından ülkülen iki birader arasında idi; ne* Murat, *ne* Reşat *denebilirdi,*

hattâ kendi adından bile ürkülürdü. Hamit'*ler* Hamdi *ya da* Hâmit *olmuştu,* Murat'*lar* Mir'at, Reşat'*lar* Neş'et *adlarını almışlardı; o tarihlerde sicille* Hamit, Murat, Reşat *adlarıyle yeni doğmuş çocuk kaydedildiği belki hiç olmamıştır. (Uşaklıgil, a.g.e., böl. 106, s. 439)*

İşte bunu doğrulayan bir olay daha:

Bir gün zavallının biri cebinde kibriti kalmadığı için vapurda karşısında oturan tanımadığı bir adamdan sigarasını yaktığından dolayı jurnal edilmiş ve sorgusuz sualsiz sürülmüştü. Meğer öteki adam veliaht Reşat Efendinin dairesi hademelerindenmiş. Sigarasını yakan ve bundan dolayı yakılan adam bunu ne bilsin? (Semih Mümtaz S., Evvel Zaman İçinde Canlı Tarihler, *1946, s. 82)*

Mehmet Akif de, bir adamın sürgüne gönderilmek üzere tutuklanmasını şöyle anlatır:

Beş on herif yapışıp bir fakirin ellerine,
Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor: «Bırakın!
Kocam ne yaptı? Ne cürmü var, bîgünah adamın?
Acıklı, göğsü sakat, koyverin, didiklemeyin;
Günahtır etmeyin oğlum, ayıptır eylemeyin.
«Efendi» kim, o ne bilsin? Bilirse hem ne çıkar?

Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.
Geçende komşuyu görmüş, demiş: «Selâm söyle.»
Demek alınmayacak Tanrının selâmı bile!
(Mehmet Akif, İstibdat)

Akıl dengesi bozuk olduğu için tahttan indirilen V. Murat'ın adını anmak da o kadar tehlikeli idi; öyle ki, bu ad, sadrazamla şeyhülislâmın azledilmesine sebep olmuştu (Eylül 1891): Abdülhamit, amcası Abdülâziz'in tahttan indirilmesi için «israfı tevâtüren (söylenti yoluyla) ispat ettirilerek» şeyhülislâmdan fetvâ alındığını öğrenir. Bir ay sonra da, Galata'daki «Maksudiye hanı» ilgilileri arasında bir anlaşmazlık çıkar, mirasçılarla alacaklılar Sadaret'e başvururlar; Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa, dilekçeleri Şeyhülislâm'a o da Rumeli Kazaskerliği'ne, orası da şer'î mahkemeye yollar; tanıklar dinlenmeğe başlar. Bu sırada saraya bir curnal gelir:

«*Bâb-ı Fetvâ'da (Şeyhülislâm Kapısı'nda) şahitler dinleniyor, yani tevâtür beyyinesi (söylenti yoluyla kanıtlama) yapılıyor.* Maksudiye hanı *muvâzaadır;* maksud *(istenen) dan maksat* Murat*'tır,* han *ile de padişahlara ait unvan kastedilmektedir.* Maksudiye hanı *demek,* Murat Han *demektir. Tevâtüren (söylenti yoluyla) onun deli olmadığını ispat edecekler, efendimizi tahttan indirecekler...*»

«Tevatür yoluyla ispat» işini bir ay önce öğ-

V. Murat

renmiş bulunan Abdülhamit, Kıbrıslı Kâmil Paşa ile Şeyhülislâm Bodromî Ömer Lütfü Efendiyi hemen azleder (Semih Mümtaz S., *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler,* 1948, s. 108; Av. Dr. Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları,* 1972, s. 216-217)

Deli sözcüğü de, yine Sultan Murat'a çağrışım yaptığı için yasaktı. Halit Ziya, gençliğinde yazmağı düşündüğü *Deli* adlı romanı bu yüzden yazmamıştı (Uşaklıgil, a.g.e., böl. 48, s. 203).

«Burun» sözcüğünün kullanılamadığını bildi-

ğimiz ilk kaynak, Hüseyin Cahit'in Piere Loti'den çevirdiği *İzlanda Balıkçısı*'dır:

> *Bazı sözcükler vardı ki, onların kullanılmasının doğru olmayacağını bütün yazarlar bilirdi. Sözgelimi, «burun» dan söz edilemezdi. Çünkü Tanrının yeryüzündeki gölgesinin çok büyük, kuraldışı ve gösterişli bir burnu vardı. 'Burun' sözünün onunla alay edilmesi sonucunu yaratacağı kanısına varılmıştı. (...) Ben* İzlanda Balıkçısı*'nı çevirirken coğrafyayla ilgili «burun» sözü geldikçe «karaların denizlere doğru ilerlemiş bölümleri» diye yazıyordum. (Yalçın, a.g.e., s. 106)*

Halit Ziya'nın andığı «tepe» sözcüğünden başka, «yıldız» sözcüğü de kullanılamazdı. Münif Paşa'nın, bir süre ara verdikten sonra ikinci kez çıkarmağa giriştiği (1883) *Mecmua-i Fünun* dergisinin yeni sayısında *Bir Yıldızböceği* başlıklı yazının adı yüzünden dergi toplatılır ve kapatılır (Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX *Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* 1956, s. 154).

Şimdi başka kaynaklardan başka örnekler verelim:

Yukarda andığımız sözcüklerden başka, Abdülhamit'in sevmediği, bu yüzden resmî yazışmalarda kullanılamayan bazı sözcükler daha varmış. O devri yakından tanıyan bir yazar şöyle diyor:

> *Meselâ «siyemmâ» (hususiyle, her şeyden önce) sözcüğünden âdeta ürkerdi; bunu bir gün*

Başmâbeyinci Hacı Ali Paşa'nın odasında öğrenmiştim... «Büzürgvâr» (büyük mertebeli, değeri yüce) sözcüğü de aforozlu idi; buna, «Terbiyesizce lakırdı» der, âdeta kızardı. (Semih Mümtaz S., Evvel Zaman İçinde, Canlı Tarihler, *s. 82-83)*

«Siyemmâ» sözü ile belki de «semm» (zehir) ya da «siyanür» arasında; «büzürgvâr» sözündeki «büzürg» (büyük, ulu) ile de «büzük» arasında bir ilişki kuruyordu herhalde.

Bir incelemede de şu satırları okuyoruz:

Osmanlı basını, kuruldu kurulalı iki sansürcüye, daha doğrusu iki bilim âfetine yakalanmıştı; onların müthişi Hıfzı, ikincisi de Kemal idi. Hıfzı, basının ilk yıkıp yok edicisidir; edebiyatı, romanı yasaklayan, gazeteleri bir acıklı çöle çeviren ilk müthiş sansürcüdür. Vaktiyle «ihtilâl», «hürriyet», «vatan» gibi yüce sözcükler yasak edilmişken, Hıfzı yıkıcılıkta daha bir ustalıkla başka sözcüklere de saldırgan elini uzatmış; onun zamanında «taht» (alt, aşağı), «hall» (1. çözme, 2. erime), «saye» sözcüğü padişahtan gayrı şeyler hakkında kullanılamazdı. (Osman Nuri, a.g.e., III, s. 127).

Bir de aynı konuyu Hüseyin Cahit'ten okuyalım:

Suda erimek anlamına gelen «halletmek» sö-

zü de yasak olan deyişlerdendi, çünkü tahttan indirmek anlamını veren «hal» sözüyle bir ses benzerliği gösteriyordu. «Tahtakurusu» da sarayın lûtfuna uğramış hayvanlardandır; gazetelerde adı geçmezdi, çünkü «tahtı kurusun» dileğini ses bakımından uzaktan uzağa akla getirir gibiydi. (Yalçın. a.g.e., s. 106). Tedrisat-ı Ahlâkıye *(ahlâk öğretimi) makalesinde «Medeniyet ve İslâmiyetin ezici gücü iyi ahlâk sayesinde olmuştur» demişim. Sansürcü, «saye» sözcüğünü çizmiş, yerine «ile» koymuş. Cümle, «Medeniyet ve islâmiyetin ezici gücü iyi ahlâk ile olmuştur» biçimini almış. (...) Padişahlık devrinde her şey «Abdülhamit sayesinde» olurdu; hattâ yağmur bile «saye-i şahanede» yağardı. Sansürcü, dalkavukluğu o kadar ileri vardırıyordu ki, başka hiçbir insanın, hiçbir şeyin «saye»sinde bir şey olamaz demek istiyor, «saye» sözcüğünü sırf «iki deniz ve iki kara Hakanı, yeryüzü Halifesi, hiç kimseye minnet etmeyen velinimetimiz Efendimiz hazretleri»ne saklıyordu. (Yalçın,* İki Vesika: 1, *Yedigün, c. X, 1937, no. 247)*

«Saye» konusunda bir de curnal görelim:

«Kolağası (önyüzbaşı) Halil Efendinin Padişah aleyhinde uygunsuz sözler söylediğini; meselâ, saye-i şahanede kediler kavga ediyor ve buna benzer şeyler...» (Asaf Tugay, İbret, *s. 23)*

«Bahar» üzerine yazılmış şiirlere bile sansürün el uzatmasından korkulurdu. Hüseyin Cahit, bir yazısında şöyle diyor:

> «*Biz o zamanlar memleketin ulusal varlığını ilgilendirecek, zulüme ve haksızlığa karşı bir nefret bildirecek bir satırı, hatta tek bir sözcüğü sansürün gözünden kaçırabilmek için neler düşünür ve bunda başarı kazanınca çocuklar gibi ne kadar çok sevinirdik. Fikret'in* Bahar *diye bir manzumesi vardır; baharın gelmesini bekliyorum, bahar bütün güzelliğiyle geldi, fakat gönlüm gene mahzun, anlamında bir inlemeden ibaret (...) Fikret'in sansürden kaçırmak için düşündüğü bu masum şekil altında ne büyük hayal kırıklıklarının saklı olduğunu bildiğimiz için o manzumeyi ne duya duya okurduk! Avrupa devletleri Abdülhamit'i ıslahat (reform) yapmak için sıkıştırıyorlardı. Gizli gizli okuduğumuz Avrupa gazeteleri bahara Türkiye'de mutlaka ıslahat yapılacağını yazıyorlardı. Bir parça nefes alabilmek için hasretle baharı bekliyorduk. Bahar geldi; ve sanırım, Almanya imparatorunun arka çıkması sebebiyle, ıslahat yapma tasarısını Abdülhamit bir yana attırmağı başardı. İşte Fikret,* Bahar'*ında, boşa çıkan bu ümitlere bir ağıt söylüyordu. (Hüseyin Cahit,* Servetifünun Edebiyatı, Fikir Hareketleri, *c. I, 1933, no. 2)*

Sözü edilen şiir, *Bahar-ı Mağmûm* (gamlı ba-

har) adını taşıyor; 5 Nisan 1312 (1896) tarihinde yazılmıştır.

Bahar olsun, bahar olsun da gönlüm
Biraz def'-i melâl etsin (sıkıntıdan kurtulsun) diyordum,
Cihan Tagyîr-i hâl etsin (dünyanın hâli değişsin) diyordum...

dizeleriyle başlar. *(Rubâb-ı Şikeste,* s. 79)

Baharın gelmesi konusunda Ahmet Rasim'in de bir yazısı vardır. Yazar, bir sabah *Saadet* gazetesinde çalışırken bir zaptiye çavuşu tarafından alınıp saraya Başmâbeyinci'ye götürülür. Masanın üzerinde açık bir «Saadet» gazetesi vardır. Başmâbeyinci, öfkeyle bir yazıyı göstererek, «—Bu ne demek?» diye bağırır. Gösterdiği yazı, İsmail Safa'nın «*Bahar gelmeyecek mi, bahar gelmeyecek mi?*» nakaratlı bir şiiridir. Başmâbeyinci, bağırmasını sürdürmektedir: « — Sizin kafanızı havanda ezmeli, hainler!» Yazarın cevap vermesine meydan bırakmadan küfüre de başlar: « — Sizi edepsizler, veled-i zinâlar, nankörler, hainler... Sizi utanmazlar, namussuzlar, alçaklar... Sizi köpekler, yezitler, mel'unlar, asılacaklar...» Ve her sözün sonunda: « — Bu ne demek?» bağırtısı. Sorulan şeye cevap verme fırsatını bulamayan yazar, mühürünü çıkarıp Mâbeyincinin önüne koyar. Yanlış adam getirildiğini anlayan Başmâbeyinci, yazarın gönlünü alır, çıkarıp beş altın verir; « — Hakkını helâl et. Bir yanlışlık oldu. Fakat kimseye söyleme,» der. Ahmet Rasim, yazısını şöyle bitirir:

«Saray kapısından öyle bir fırlayış fırladım ki, soluğu tramvay merkezinde aldım. Ben saraydan çıkarken, Sansürcü Hıfzı Bey merhum da giriyordu. Benzi uçmuş, dudakları titriyordu. İşte bu tarihten itibarendir ki, sansür, manzum eserleri şiddetli gözaltında bulundurmağa başladı. (Ahmet Rasim, Muharrir, Şair, Edip, *1924, s. 168-173)*

Bu yazı gösteriyor ki, 1896'da ne anlama geldiği pek farkına varılmayan bahar özleminin ne demek olduğu, bir süre sonra öğrenilmiş.

Sansürle sürekli ilişki sonucunda, yazarlar ufak-tefek kaçamak noktaları bulmuşlardı. Öğrenmişlerdi ki, gazete ve dergi çıktığı zaman, sansür idaresi yazıları yukardan aşağı yeniden okumuyor, elindeki prova kâğıtlarındaki çizilmiş yerlerin basılıp basılmadığını denetlemekle yetiniyor. Yazarlar, işte bundan yararlanarak, sansürün hiç dokunmadığı satırların arasına, sayfa düzeltmesi sırasında yeni cümleler, yeni tamlamalar eklerlerdi. Sözgelimi, Tevfik Fikret, bir şiirinde «bürehne sertâpâ» (baştan ayağa kadar çıplak) sözünü böyle bir oyunla bastırabilmişti: O dönemde, «baştan ayağa kadar çıplak kadın»dan söz etme olanağı bulunmadığı için, Fikret, o sözleri «bürehne ser ü pâ» (başı veya ayağı çıplak) diye dizdirmiş, prova kâğıtları geri gelince, yine «bürehne sertâpâ» biçimine sokmuştu (Mehmet Rauf, *Servetifünun'da Sansür,* Güneş, 1927, no. 7). Sözü edilen şiir, *Ruh-i eş'ârım* (şiirlerimin ruhu) adını taşımaktadır *(Rubâb-ı Şikeste,* s. 70)

O devirde gelenek ve göreneklere sıkı sıkıya bağlı bir toplum içinde ahlâk, din v.b. ile ilgili konulara değinirken çok dikkatli olmak gerekirdi. Fikret'in yukarda anılan şiirinde «baştan ayağa kadar çıplak kadın»dan söz edebilip edememe kaygısı buradan gelmektedir. Halit Ziya da, sanatının ilk döneminde, İzmir'de çıkardığı *Hizmet* gazetesinde tefrika ettiği *Sefile* (1886) adlı ilk romanını kitap olarak bastırmak için izin almak üzere Encümen-i Teftiş ve Muayene'ye gönderince, «İslâm gelenek ve göreneklerine aykırılığı dolayısıyle, basılmasının kesinlikle doğru olmadığı» yolunda bir cevap almıştı. Oysa Abdülhak Hâmit, aynı dönemde, yine düşmüş bir kız konusunu işleyen *Kahpe* adlı eserini, kitabın adına takılan sansürün uyarısı üzerine, *Bir Sefilenin Hasbıhali* adiyle bastırabilmişti (1887). Demek ki, Halit Ziya'nın romanı daha tutucu bir sansür memurunun eline geçmişti. Yazarın *Nâkıl* adlı çeviri hikâyeler kitabında *Bir Gecelik Aşk* adlı hikâyesinin başlığı da sansürce değiştirilmişti. Bu söz, körpe kız düşkünü Abdülhamit'in her gece bir başka kızı odalık aldığına işaret sayılmıştı. Meşrutiyet'ten sonra Mâbeyin Başkâtibi olan yazar, saray anılarını anlattığı kitabında, Abdülhamit'in bu tutumunu bir kez daha vurgular:

> *Hususi daireyi gezerken hamamını gördük ve elbette bu hamama göz atarken, kadına düşkün Padişahın bu hamamda geçirmiş olması gereken saatleri düşünmemek mümkün olmadı. (Uşaklıgil,* Saray ve Ötesi, *2. bas., 1965, s. 311)*

Sansürün eli yalnız siyaset ve sanata değil, bilime dahi uzanıyordu. Bir incelemecinin anlattığına göre:

> *Genel tarih yasak, kimyada yanıcı maddeleri meydana getiren bazı bileşimler yasak, Abdülhamit'in adının ilk harflerini meydana getiren harflerden birleşik bazı kimya ve matematik formülleri yasak; sözgelimi, hiç kimse «AH = O» yazamazdı; çünkü bunun «Abdülhamit = Sıfır» biçiminde yorumlanması olasılığı vardı. Dilbilgisi kitaplarında raslanan «nâhosnuduz» (hoşnut değiliz), «bedbahtsız», «serbest değiliz» gibi örnekler tehlikeli olup çizilirdi; güya bunlar Osmanlı ulusunun şikâyetlerini dile getirebilirmiş... «Kardeş» sözü biçare Sultan Murat'ı hatırlatacağı için yasak; «hasta» sözü «Hasta Adam» tamlamasını akla getireceği için o da yasak, v.b... Zulüm ve istibdadın, keyfî yönetimin ancak bilgisizlikle ayakta durabileceğini pek iyi bilen Abdülhamit, memleketteki çok hafif kültür ve öğrenim ışığını söndürmek için her şeyi yapardı. Din kitaplarına bile el koydururdu. (Osman Nuri, a.g.e., c. II, s. 586-587)*

Abdülhamit, bazı teknik gelişmeleri, kuşku yüzünden yasaklamıştı. Sözgelimi, «dinamo» sözcüğü «dinamit» sözcüğüne çağrışım yaptığı için «memleketi elektrik nimetlerinden yoksun bırakmıştı». (Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s. 422)

Abdülhamit elektrikten hoşlanmazdı, telefonu memlekete sokmazdı, uçak ise bir umacı kadar dehşet verirdi; Ali Reşat'ın şundan bundan sütunlarında uçaklardan söz etmesi az kalsın başına büyük bir dert getirecekti. (Yalçın, a.g.e., s. 106)

Onun bu kuşkusunu curnalcılar da bir yandan körüklemekte idiler. Sözgelimi, *Le Grand Illustration* dergisinde, elektriğin bulunması üzerine yazılmış bir makaleyi Nafia Nezâreti eski mühendislerinden Osep Efendi çevirmiş, bunu, saraya sunduğu (Mayıs 1905) bir curnala ekleyerek, şunları salık vermiştir:

«*1. Gerek adı geçen buluşlar hakkında ve gerek telsiz telgraf hakkında okullarda derslerde bilgi verilmemesi,*
2. Bundan böyle gazetelerde adı geçen fenden kesinlikle söz edilmemesi,
3. Bunların ve benzeri aletlerin memlekete sokulmaması.» *(Faiz Demiroğlu,* Abdülhamit'e Verilen Jurnaller, *s. 78-79)*

Bütün bunlar, geri kalmış bir memleketin niçin geri kaldığını gösteren kanıtlardır. Elektrik konusunda bir örnek daha verelim: Hüseyin Cahit, «Yeni Mecmua» adlı bir sanat dergisi çıkarmağa girişmişti. Larousse dergisi örnek alınarak, «bir Avrupa dergisi olgunluğunda çıkması için» özene bezene hazırlanan bu dergi basılmış; satışa çıkmadan iki gün önce, Şehzadebaşı tiyatrolarından bi-

rinin perdesine ışıldakla yansıtılarak ilân edilmiş; bu olay, *Elektrikli ilân* başlıklı bir yazı ile *Sabah* gazetesinde duyurulmuş; fakat verilen bir curnal sonucunda, dergi daha satışa çıkmadan yasaklanmış. (Yalçın, a.g.e. s. 81-84).

Abdülhamit devrinde, yasaklanan sözler, sözcükler yanında, basın, bir de dizgi yanlışı dolayısıyle başka anlama dönüşen sözler ve sözcükler yüzünden birtakım tehlikelerle karşılaşmakta idi. Bu konuda ünlü birkaç örnek var elimizde. Abdülhamit'in tahta çıkış tarihi olan 19 (31) Ağustos gününde yapılan şenlikler, bir de her hafta cuma namazı için camie gidiş töreni, gazetelerde şatafatlı sözlerle baş haber olarak verilirdi. İşte bu yazılarda yapılan iki dizgi yanlışı, iki gazetenin kapatılmasına yol açmıştı: *Sabah* gazetesinde çıkan «Şevketlû Gazi Abdülhamit Han-ı Sânî» (Ulu gazi İkinci Abdülhamit Han) sözünde «şevketlû» sözcüğünün «l» harfi düşmüş, Arap alfabesine göre bu sözcük «Şu kötü» diye okunur olmuş; böylece, cümle «Şu kötü Gazi Abdülhamit Han-ı Sânî» kı-

lığına girmiş; *İkdam* gazetesinde de, Abdülhamit'in tahta çıkış günü şenliklerinden söz edilirken kullanılan «leyle-i mes'ûde» sözü, «kara anlamına gelen bir kökten türeyen «mesûde» (kara ve karartılmış anlamında, «müsvedde» diye de okunabilir) diye basılarak, tamlamanın anlamı «kara gece» kılığına girmiş (Yalçın, a.g.e., s. 103). Bu türlü dizgi yanlışları baskı işiyle uğraşan herkesin başına gelebilir. Nitekim, yine o devir yazarlarından Abdullah Cevdet'in bir şiirinde geçen «Ben vatanın öksüzüyüm» dizesindeki «öksüzüyüm» sözünün «s) harfi düşmüş, dize «Ben vatanın öküzüyüm» biçimine girmişmiş. Ne var ki, Abdullah Cevdet, devlet başkanı olmadığı için, «öküz» sözünden ötürü hiç kimseyi cezalandıramamış herhalde... Bu konuda bir de şu örnek var: Abdülhamit, devlet «salnâme»sine (yıllık) çok önem verirmiş. Salnâme'nin başında her yıl Kanun-i Esasî'yi yayınlatırmış; tahta geçerken, memleketi meşrutiyetle yöneteceği üzerine bir senet vermiş olduğu için, günün birinde senetle karşısına çıkarlar da yargılamaya kalkarlarsa; «Kanun-i Esasî'yi kaldırmadım, uygulamasını Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararıyle geçici olarak erteledim» demeği düşünürmüş. Bir keresinde, süslü bir yazıyle padişahın tahta çıkışını anlatan, çevresi yaldızla çerçeveli bir levha, salnâme ciltlenirken baş aşağı takılmış; saraya gönderilen bir curnalda, «Bundan maksat, baş aşağı gelmenizdir» denmiş; Abdülhamit öylesine öfkelenmiş ki, salnâme'nin basılıp ciltlendiği Matbaa-i Âmire (Devlet Basımevi) gece yarısı kapatılmış, kapısı mühürlenmiş, memurları

dağıtılmış. «Memurîn-i Mülkiye Komisyon-i Âlîsi» bu işi temizlemekle görevlendirilmiş. Onlar da, söz konusu yaldızlı levhayı yeniden basma işini Servetifünun basımevi sahibi Ahmet İhsan'a vermişler. Ahmet İhsan, yazının yeniden hattata yazdırılması gerektiğini söylemiş. Yeniden yazılan yazının baskı provası komisyona gösterilmiş, her üye ayrı ayrı inceleyip imzaladıktan sonra komisyonca da mühürlenmiş, ancak ondan sonra basılmış. Baskı bittikten sonra, Ahmet İhsan bir bakmış ki, Padişahın tahta çıkışını anlatan cümledeki «vel-istihkak» (hakkı olarak) sözü, «elif» harfinin yer değiştirmesi yüzünden «ve la-istihkak» (haksız olarak) kılığına girmiş; ve böylece, cümle, «Abdülhamit haksız olarak tahta çıktı» anlamına gelmiş. O yıllarda V. Murat (ölm. 1905) henüz sağmış. Ahmet İhsan, imzalı provaya bakarak baskıyı denetlemiş, komisyon üyelerinden hiçbirinin bunun farkına varmadığını anlamış; hemen komisyona koşup yanlışı gösterince, komisyon başkanının fesi başından sıçrayıp arkaya düşmüş... Basılan kâğıtlar, basımevinin bodrumunda, iki komisyon üyesinin gözü önünde yakılmış; yazı düzeltilip yeniden basılmış. (Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım,* c. I., s. 138-144).

Yasak sözcükler kullanmanın, dizgi yanlışlarının bir raslantı ile ters anlamlara gelmesinin, birtakım masum sözlere hiç umulmayan anlamlar yüklenmesinin doğurduğu tehlikeler yanında, bir de bilgisizlik yüzünden birtakım sözlere yersiz anlamlar yakıştırılarak curnal edilmesi tehlikesi vardı. *İkdam* gazetesinde bir haber çıkmış:

«Dün gece Fransız sefarethanesinde verilen akşam yemeğinden sonra bir müsamere düzenlenerek bir de balo verilmiş ve bu defa Union Française'de bir iki konser vermek üzere şehrimize gelip davetliler arasında bulunan meşhur kemanî mösyö Thibaud tarafından bir iki solo çalınarak bütün hazır bulunanlar 'teşnîf-i âzân' (kulakları küpe gibi süsleme) eylemiştir.»

Saray harem ağalarından biri, «âzân» (kulaklar) sözünü «ezan», «solo»yu da «salavat» diye anlayarak, Matbuat Müdürü Ahmet Arifî Beye bir mektup göndermiş:

«...Nasıl oluyor da dünkü gazetede yazılan fena havadisin basılmasına müsaade ettiniz? Müslümanların Halifesi Efendimize islâm âlemi ne der? Hiç baloda ezan okunur, salavat getirilir mi? Allah belâlarını versin o edepsiz heriflerin. Bu defalık bu kadar. Tekrarlanması halinde...»

sözleriyle Matbuat Müdürü'nü hem uyarmış, hem de tehdit etmiş. (Semih Mümtaz S., *Evvel Zaman İçinde, Canlı Tarihler,* s. 54-55).

Basında sansür konusunda verilen bilgiler ve örnekler hep yazarların belleklerinde kalan şeylerdi. Halit Ziya'nın söylediği:

«Nerede on satırlık bir fıkra basılmak üzere ise, bunun en az beşi çıkarılmağa mahkûmdu.»

«Şuradan buradan birkaç satırla yirmi otuz sözcüğü kaldırarak, kırmızı kalemiyle bunlardan boş kalan yerleri doldururdu; böylece, memur, yazarın ortağı olmuş olurdu.»
«Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin gözleri keskin birer şiş idi ki, baktığı müsveddeleri delik deşik ederek kalbura çevirirdi; bunlardan, uzun cümleleri çıkarmakla, satırları alt üst etmekle, sözcüklerden çizdiklerinin yerlerine hatır ve hayale gelmez şeyler icat edip tıkmakla yetinmemişlerdi; hoşuna gitmeyen parçaların, vehmine dokunan fıkraların yerine kendine özgü eklemeler, benzetme şeyler yapmış, hatta başlıkları değiştirmişlerdi» (Uşaklıgil, a.g.e., s. 299).

Ya da Hüseyin Cahit'in anlattığı:

«Bu sansür, yalnız siyasal şeylere değil, en ufak, en sıradan ayrıntılara varıncaya değin her şeye karışır, her yazıda, ne olursa olsun yüce dileğe aykırı bir nokta bulur ve onu ya büsbütün çizer, ya başka bir biçime sokardı» (Yalçın, a.g.e., s. 105).

yolundaki sözler, yakınmalar hep söylenti halinde kalıyor, yakın zamanlara kadar herhangi bir belge ile saptanmıyordu. Yine Hüseyin Cahit, bu konuda şöyle diyor:

«Bugünkü gençlik ve Abdülhamit zamanına yetişip de gazetecilik hayatına yaklaşmamış

kişilerin bu sansürün şiddeti, dehşeti ve aynı zamanda budalalığı, işkilliliği üzerine doğru bir düşünce edinebilmeleri olanaksızdır. Bunu belgeler üzerinde görmedikçe insan inanamaz. Sansürcüye gönderilen en önemsiz bir yazının bile ne gibi yıkıntılara uğradığını gösteren sansürcü provalarından ne yazık ki bende yoktur. Eğer eski gazeteler bunları saklamamışlarsa tarihimizin bu noktası gerçekten karanlıkta kalacaktır. (...) Bizim şimdi bu konuyla ilgili, hatırımızda kalan şeyler pek eksiktir; Abdülhamit sansürünün iç yüzü üzerinde yeterli düşünce veremez. (...) Bir gün roman müsveddelerinde öyle bir düzeltme yapmıştı ki, anlam değişmişti; sanki yanlış bir çeviri yapmış gibi oluyordum. İlerde böyle bir kınanmaya uğrarsam, sansürcü yüzünden bu yanlışın doğmuş olduğunu kanıtlamak için, Hıfzı Beyin imzasıyle sansürcü provasını saklamıştım. Kâğıtlarım o kadar elden ele geçti ki, bu kâğıt yitip gitmiş. (Yalçın, a.g.e., s. 105)

Yazar, *Edebî Hatıralar* kitabını yayınladıktan (1935) iki yıl sonra, eskiden kalmış kâğıtlarını karıştırırken, sansüre gönderilen ve üzerlerinde sansür memurunun düzeltmeleri ve imzaları görülen iki makalesinin provalarını bulmuş. O iki belgeyi ve kolonlardan bir tanesinin klişesini bir dergide okuyuculara tanıtmış *(Yedigün,* c. X, 1937-1938, no. 247, 248, 252). Makaleler, *Tedrisat-ı Ahlâkıye* (ahlâk öğretimi) ve *Tedrisat-ı Lisaniye* (dil öğre-

timi) başlıklarını taşıyor. Verilen bilgiden ve yayınlanan kolon klişesinden öğrendiğimize göre, sansür memuru, *Tedrisat-ı Ahlâkiye* makalesinin aşağı yukarı yarısından çoğunu atmış; geri kalanlar üzerinde de birtakım değişiklikler yapmış. Makalede, çocuklara iyilik ile kötülük üzerine nasıl bilgi verilebileceğinden söz edilirken şöyle denmiş:

> «*Bu nokta, bütün dünya filozoflarının uzun uzun düşünmelerini gerektiriyor. Hepsi, kendince uygun gördüğü yolu salık veriyor.*»

İnsanların düşünmesini tehlikeli gören sansürcü, «bütün dünya filozoflarının uzun uzun düşünmelerini gerektiriyor» sözlerini çizmiş; cümleyi şu kılığa sokmuş:

> «*Bu noktada muallimîn (öğretmenler) kendince uygun gördüğü yolu salık veriyor.*»

Makalenin başka bir yerinde ahlâk kurallarını ezberletmekle onları erdem sahibi yapma olanağının bulunmadığı söylendikten sonra şöyle denmiş:

> «*Çocukların birtakım çok uzak sonuçları ve mükâfatı düşünerek davranışlarını değiştirmediklerini anlıyoruz.*»

Sansürcü, filozoflar gibi, çocukların düşünmesini de istemediğinden bu cümleyi, büsbütün atmış.

(Yalçın, *İki Vesika: 1, Yedigün,* c. X, 1937, no. 247). Makalenin başka bir yerinde de, İngiltere ve Fransa'da uygulanan ahlâk eğitimi karşılaştırılmış, İngiliz eğitiminde, çocuk, eylemlerinde ve iyi ile kötüyü seçmekte özgür bırakılarak nefsine güvenme, sorumluluk düşüncesi kazanma yolu uygulandığı; Fransız eğitiminde ise böyle olmadığı anlatılmış. Yazının üçte birini tutan ve temel düşünceyi oluşturan bu parça bütünüyle atılmış (Yalçın, *Sansür Düşüncesi, Yedigün,* c. X, 1938, no. 252), onun yerine sansürcü şunları yazmış:

> *«Güzel ahlâkın sağladığı şan ve şerefi ispat eden örneklerden en seçkini yüce islâmî eğitimdir.» (Sansürcünün bu eklemesi için klişeye bakınız).*

Böylece, «yüce islâmî eğitim» dururken, İngiliz ve Fransız eğitiminden söz edilmesinin ve bunların karşılaştırılmasının ne gereği var demeğe getirmiştir. Hele bir yerde:

> *«Ahlâka saygı gösteren kavimlerin vahşilikten kurtuldukları, ahlâksızlığa düşenlerin yeniden vahşileştikleri... (Yedigün, no. 247)*

yolundaki sözün «ahlâksızlığa düşenlerin yeniden vahşileştikleri» parçası atılarak, Abdülhamit yönetiminin ahlâksız bir yönetim olduğu ve o yüzden vahşice işler yapıldığı âdeta itiraf edilmiş oluyor.

Yazı yazmanın bile gereksiz hale geldiği bu koşullar altında, yazarlar yine de bir şeyler yapmağa çalışmışlar; zifirî bir karanlığa gömülmek

Hüseyin Cahit Yalçın'ın sözünü ettiği prova kâğıdı. Sağda, sansürcünün eklediği cümle:

Ahlâk-ı hasenenin temin eylediği şan ve şerefi ispat eden emsileden en güzini terbiye-i celîle-i islâmiyyedir.

Yasak sözlerden olan «*sayesinde*» sözü silinmiş (sondan 8'inci satır), onun yerine «*yüzünden*» sözü eklenmiş. Solda, alt köşede sansürcünün onayı ve imzası:

Görülmüştür - Kemal

istenen halka, sansürün gözünden kaçırabildikleri bir ışık teli uzatabilmek; bir bilgi kırıntısı, bir beğeni kımıltısı olsun iletebilmek için çırpınıp durmuşlar; yurt ve ulus sevgisinden bile söz edilemeyen bu dönemde, sözle anlatamadıklarını birtakım sembollerle olsun sezdirmeğe çabalamışlardır:

> *...Kitap halinde çıkabilen eserlerden meydana gelmiş Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi'nin kırmızı ve beyaz kaplı — sanki millî renklerin bir öncüsü gibi — kitaplara bakılınca görülür ki... (Uşaklıgil, a.g.e., böl. 128, s. 548)*
> *Kırmızı üzerine beyaz yazı. Kırmızı ve beyaz: bayrak rengi, Türk rengi, yurt rengi. Sansürcünün baskısıyle dilsiz hale gelmiş kitaplarımız hiç olmazsa uzaktan görünüşleriyle zihinlerde yurt kavramı uyandıracaklardı; ve aynı zamanda kırmızı: kan ve devrim rengi. (Yalçın, a.g.e., s. 124)*

> *Servetifünun edebiyatının millî ve vatanî ruhunu meydana koymak için dünyanın en şiddetli, en anlamsız sansüründen geçmiş yazılarının susuşuna değil, o sansürün gözünden kaçırılmış parçalarına bakmak daha doğru olur:* Ezik Palamut, Kuvvet, *toplumsal dertlere, istibdada ufak bir işarettir. Yalçın,* Servetifünun Edebiyatı, Fikir Hareketleri, *c. I, 1933, no. 2)*

Bütün o kaygılar, korkular, kuşkular, karamsarlığa varan umutsuzluklar, yine de bir çıkış yo-

lu bulmak için çırpınışlar, bekleyişler arasında, edebiyatımızın dönüm noktalarından biri olan «Edebiyat-ı Cedide» akımının oluşabilmesi, bu akımın içinde ya da dışında yer alan Tevfik Fikret, Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim gibi büyük ozan ve yazarların yetişebilmesi şaşılacak bir şeydir, olağanüstü bir olaydır, sanat ve kültür hayatımız için bir mutluluktur.

İç basını türlü baskılarla sindiren Abdülhamit, dış basına aynı yöntemi uygulayamayacağı için, onları susturma yolunda başka çarelere başvururdu. Dış basın işine, Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün baktığını yukarda söylemiştik. Avrupa'daki Osmanlı elçilerinin, özellikle Paris elçisi Münir Beyin işi gücü, dış basını günü gününe izlemek, aleyhteki yayınları türlü yollarla önlemeğe çalışmaktı. Aleyhteki her yazı, her haber saraya telgrafla bildirilir (görevli olmayan işgüzar kişiler de o konularda saraya curnal verirlerdi); o yazıların çıktığı gazete ve kitaplara gümrük ve postahanelerde el konur; kitapçılarda bunların satılması şiddetle yasaklanırdı. Elçiler, aleyhte yayın yapan gazete ve yazarları elde etmeğe; nişan, para v.b. ile satın alıp susturmağa çalışırlardı. Basılan kitaplar toptan satın alınıp piyasadan kaldırılıyor, basılacak kitapların ücreti peşin ödenip müsveddeler ele geçirilmeğe çalışılıyordu. Bu sakat girişim, Osmanlı devleti aleyhinde yalan yanlış birtakım şeyler yazan kişilerin ve yayın organlarının türemesine, hattâ bunların şantaj yapmasına yol açtı. Denebilir ki, Abdülhamit, kendi aleyhinde çıkan bu yayının

çoğunu kendisi yaratmıştır. Eğer o yola başvurmasaydı, İngiliz ve Fransız gazetelerinde sırf para çekmek için aleyhte yazılan yazıların sayısı daha az olabilirdi. Bir söylentiye göre, bu yolun kârlı bir meslek olduğunu anlayan bir Fransız yazarı, Abdülhamit aleyhinde türlü türlü uydurma efsanelerle dolu sekiz ciltlik bir kitap yazmağa kalkışmış; karısına elli bin frank peşin para, kendisine altı bin frank aylıkla İstanbul'da bir öğretmenlik teklif edilmiş; adam bunu kabul etmeyerek, iki yüz bin frank istemiş... (Osman Nuri, a.g.e., c. II, s. 585-586, 589-590). Yabancılara karşı kesenin ağzı böylesine açılırken, Türkiye'deki namuslu memurlar, aylıklarını bile doğru dürüst alamıyorlardı. Bu konuda Hüseyin Cahit şunları yazıyor:

> *Abdülhamit devrinde düzenli aylık almak olanağı yoktu. Yalnız ramazanda ve bayramlarda aylıklar zamanında verilirdi; ötekiler raslantılara bağlı idi; ve bir yılda verilen aylıkların sayısı da altıyı geçmezdi. (Yalçın, a.g.e., s. 91)*

Devlet daireleri ve memurlar konusunda daha başka yazı ve kitaplarda daha geniş ve ayrıntılı bilgi verilmiştir. İkinci Meşrutiyet ilân edildikten bir yıl sonra yazılışı tamamlanan (1909), iki yıl sonra da sıcağı sıcağına yayınlanan (1911) bir incelemede söylenenleri kısaltarak aktarıyorum:

> *Bütün devlet dairelerinde işler hırsızlık, yiyicilik ve rüşvet ile döndürülüyordu. Subayların*

terfiinde kurala uyulmuyordu; paşazadelerin çoğunluğu babalarının rütbesine ulaştıkları halde, onların sınıf arkadaşları teğmen rütbesinde çoluk çocuğuyla perişan ve üzüntü içinde yaşıyordu. (...) Rütbe yükselmesi için iki yol vardı: Yıldız'a kapılanmak, nüfuzlu kimselerden birine damat olmak. (...) Mülkiye dairelerinde de durum böyle idi. Yıllardan beri Bâbıâli'de ve daha başka dairelerde saçını sakalını ağartan, görevini titizlikle yapan bir memur, sırf namuslu olduğundan dolayı altı yedi yüz kuruş aylıkla geçinmeğe çalıştığı halde; nâzır oğulları daha on altı, on yedi yaşında birkaç bin kuruş aylıkla Şûrâ-yı Devlet'e (Danıştay) üye oluyorlardı. Bu zavallı namuslu memurlar hasta çocuklarına ilâç parası, cenazelerini kaldıracak beş on kuruş bulamadıkları halde, babalarının casusluğu sayesinde her türlü rütbe ve mevkileri ele geçiren genç beyler Beyoğlu sefâhet âlemlerinde metresleriyle, kumarlarla, yiyip içmelerle günlerini geçiriyorlardı. Aydıklar üç ayda ve kimi zaman daha da geç veriliyordu. Casusların adamları aylıklarını yine düzenli alıyorlardı. Memurlar bütün aylıklarını, Emekli Sandığı nâzırlarıyle ve başka ileri gelenlerle ortak bazı sarraflara, vurgunculara kırdırıyordu. Deniz subaylarının aylığı yüzde ona, kara subaylarının aylığı yüzde yirmi beşe kırılıyordu. Sarraflar, görev hakkı olan bu paraların yüzde yirmi beşini subaylara verdikten sonra, geri kalanını ileri gelen kimselerle paylaşıyor-

lardı. Sonra bu paralar, Erenköyü'nde, Boğaziçi'nde yapılan yalılara, köşklere, konaklara harcanıyordu. (Osman Nuri, a.g.e., c. III, s. 1123-1125)

Bu çıkmayan aylıklar konusunda Danıştay üyelerinin bile ne kadar sıkıntı içinde olduklarını, Ebüzziya Tevfik'in Abdülhamit'e gönderdiği bir mektuptan öğreniyoruz:

«Velinimetim,
Kaç defadır şahane bağışınızı yalvararak diledim. Verilmedi. Bari kullarına borç olarak iki yüz elli lira veriniz, Danıştay'ın çıkmayan aylıklarıyle ödemeğe çalışayım. Kulunuz eşime karşı pek büyük bir utanç altındayım Padişahım.» (Tugay, İbret, *s. 124)*

Tiyatro oyunlarının sansürü, Zaptiye Nezâreti'ne bağlı idi. Sansür, Maarif Nezâreti'nce hazırlanan bir yönetmeliğe göre yürütülüyordu:

«Hükümetin çıkarlarına, bütün dinlere, mezheplere, ya da hükümdarlardan ve onların yönetimleri altında bulunan hükümetlerden birine rümuzlu ve kapalı da olsa değinen; halkın coşmasına yol açacak ve güvenliğe dokunacak sözleri içeren piyeslerin oynanması yasaktır (m. 1); oyunlarda hükümdarların gösterilmesi, kötülenmesi, mevcut hükümet ve uluslardan birinin yenmesini ilân ile ötekinin yenilmesini anlatan sözler söylenmesi;

isyan ve savaş tasvirleri kesinlikle yasaktır (m. 3); ulusal oyun oynayan kumpanyaların ulusal edep ve âdetlere aykırı olarak meselâ zorla kız kaçırılması, haydutluk yapılması gibi çirkin ve islâmlık törelerine aykırı oyunlar da yasaktır (m. 4); 'Bin Bir Gece' hikâyelerinden hiçbiri tiyatro biçimine sokulup oynanamaz (m. 6 — Bk. Belgeler X.)

Bu yönetmeliğe dayanılarak, bir çok oyunlar, «edebe ve ahlâka aykırı», «ulusal âdetlere aykırı», «islâmî törelere aykırı» olması, «ahlâk bozmaya yarayan birtakım meyhane kavgalarını göstermesi», «aşırı âşıkdaşlığı tasvir etmesi», «siyasetçe sakıncalı bazı maddeleri bulunması» «bazı cinayetleri içermesi» v.b. gibi sebeplerle yasaklanmıştır. (Geniş bilgi için bk. Baha Dürder, *Tiyatroda Sansür, Türk Dili,* 1963, no. 141, 144, 145). *Kral Oidipus, Kral Lear, Hamlet, Macbeth* vb. gibi oyunlar, kralların tahttan indirilmeleri, öldürülmeleri vb. gibi olayları göstermeleri bakımından yasaktır.

Yayınlarda olduğu gibi, oyunlarda da birtakım sözleri, sözcükleri kullanma olanağı yoktu. Sözgelimi, aktör Fehim Efendi, bir oyunda kadının gözlerinin «yıldız» gibi parladığını söylediği için curnal edilmişti (Ahmet Fehim, *Sahnede Elli Sene, Vakit,* 1926, no. 3068); 1901'de Türkiye'ye gelen bir Fransız kumpanyasının oynamak istediği *Cyrano de Bergerac* oyunu, Cyrano'nun büyük bir «burun»u olduğu, oyunda burun üzerine ünlü bir tirad bulunduğu için yasaklanmıştı.

Yalnız yerli oyunlarda değil, yabancı kum-

panyaların yabancı dille oynadıkları oyunlarda dahi bazı sözcükler değiştirilirdi. O devirde yaşamış bir yazar şöyle bir örnek veriyor:

> *Avrupa'dan gelen turnelerin verdikleri oyunlar önemli ve tehlikeli eserlerdir sanılırdı. Bazı sözcükler üzerinde durulur, bunlar değiştirilirdi. Yalnız, bunun bir komik yanı vardı; o da, oynanan piyeslerin aşağı yukarı hepimizce bilinmesi ve belki de ezbere olması, hattâ piyes kitabının oyun oynanırken elimizde bulunması idi. Hele bir Fransız kumpanyası operetini verirken söylenen şarkılardan birinde «La liberté» (özgürlük) sözcüğünün «La gaîté»ye (sevinç, neşe) çevrilmiş olması hem artistleri, hem de halkı hakhaka ile güldürmüştü. (Semih Mümtaz S.,* Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, *s. 191)*

Bu korkunç baskı, halktaki ve basındaki yılgınlık, İkinci Meşrutiyet'in ilânına, 10 (23) Temmuz 1908 tarihine kadar sürdü... Merkezi Selânik'te bulunan Üçüncü Ordu'nun isteğiyle, Abdülhamit Kanun-i Esasî'yi yeniden yürürlüğe koymak ve Meclis-i Mebusan'ı toplamak zorunda kalmıştı. İlk zamanlarda sadece meşrutiyetin ilân edilmesiyle yetinilmiş, hükümdarın kendisine dokunulmamıştı; fakat ertesi yıl 31 Mart (13 Nisan 1909) olayının patlak vermesi üzerine, Abdülhamit'in Meclis kararıyle tahttan indirilmesi (27 Nisan 1909) zorunluğu doğmuştur. Alınan fetvada:

«...Bazı önemli şeriat meselelerini şeriat kitaplarından çıkarmak, adı geçen kitapları yasaklamak, yırtmak, yakmak; devlet hazinesini israf ve şeriata aykırı olarak kendi malı gibi kullanmak; şer'î bir sebebe dayanmadan halkı öldürmek, hapsetmek, sürmek ve benzeri zulümleri alışkanlık haline getirdikten sonra, iyi yola dönmek üzere yemin etmişken yemininden cayarak müslümanların durum ve işlerini büsbütün bozacak büyük kargaşalık çıkarmakta ısrar etmek ve vuruşmalara yol açmak ile, kalmasında zarar muhakkak olup ayrılmasında düzelme umulduğundan, Halifelik ve Saltanattan hal' etmenin uygun olduğu...»

belirtilerek, tutumu resmen «tescil edilmiş»tir. Böylece; en korktuğu, yazılıp söylenmesini bile yasakladığı iki şey başına gelmiş; Şeyhülislâm fetvası ile «hal'» edilmiş, «biraderi Reşat Efendi» Sultan Reşat adıyle tahta çıkmıştır.

Meşrutiyetin ilân edildiği gün, herkesin nasıl hâlâ kuşku ve korku içinde olduğu, kulaklarına inanamadığı; sonra nasıl coştuğu, bir sel gibi sokakları kapladığı, Hüseyin Cahit'in kalemiyle çok canlı anlatılmıştır *(Meşrutiyet Hatıraları* 1908-1918, *Fikir Hareketleri,* c. II ,1935, no. 72-74). Oradan öğrendiğimize göre, Meşrutiyet ilân edildiğinin ertesi günü (11/24 Temmuz), *İkdam* gazetesinde Hüseyin Cahit ile Abdullah Zühtü birer makale yazdılar; gazete sahibi Ahmet Cevdet Bey yine de «ihtiyatlı» olmak için, yazıların bazı yerlerini çıkardı,

Şeyhülislâm'ın fetvâsı ve Meclis-i Mebusan'ın kararıyle tahttan indirildiğinin Abdülhamit'e bildirilmesi.

ikisini birleştirdi, ertesi gün İstanbul'da büyük bir etki yapan başmakale böylece hazırlandı. O gün bir şenlik, bir bayram havası yaratmak için basımevine bir de bayrak astılar. Bâbıâli'de yavaş yavaş — belki de korka korka — başka basımevi ve dükkânlar da bayrak astılar. Bir polis komiseri gelip, basımevinin niçin donandığını sorunca, « — Meşrutiyet ve Kanun-i Esasî ilân olundu da onun için!» karşılığı verildi. İki gün önce, kişinin zindandan zindana sürüklenmesine yol açabilecek bu söz karşısında, o müthiş istibdat saltanatının temsilcisi komiser, tereddütlü, güçsüz, sessiz, süklüm-püklüm çekilip gitti. Gazeteciler, yalnız Bâbıâli ile yetinmeyip bütün İstanbul'un donatılmasını istedikleri için, bir muhabiri, hürriyet ve meşrutiyet geldiğinden söz ederek, esnafı bayrak çekmeğe davet ve teşvik etmek üzere, Şehzadebaşı çaycı dükkânlarına gönderdiler; fakat esnaf, « — Bizi kışkırtır da sonra gider, curnal eder misin?» diye muhabiri kovdu. Otuz üç yıllık deneyle, insanlar artık birbirlerine güvenmiyorlardı. Bu kuşku ve güvensizlik henüz gazetelerde de vardı. Meşrutiyeti ve özgürlüğü kutlama şenliğine başka gazetelerin de katılması, başlarına bir belâ gelirse ortaklaşa paylaşılması için, *Sabah* gazetesi yazarlarıyle görüşüldü; ve en önemlisi, o gün yazıların sansüre gönderilmemesi kararlaştırıldı. Sansürcü eğer basımevine gelip yazıları ille de görmek isterse ne yapılacaktı? O günlerin Matbuat Müdürü, basına hiç soluk aldırmayan ve «Kılkuyruk» diye anılan Ebülmukbil Kemal'di. Gazetecilerden biri: « — Kılkuyruk buraya adım atarsa, onu ayakyoluna tıkarız!» dedi. Bu öneri coş-

kunlukla kabul edildi. *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendinin provaları gizlice göndermesinden kuşkulanılıyordu. Bunu önlemek için, yazarlar basımevlerinde sabahlamağa karar verdi. Gelmesi olasılığı bulunan polis kuvvetlerine karşı bir kuvvet hazırlamak için, mürettiplere Sirkeci'de bir birahanede o akşam yemekli, rakılı bir ziyafet çekildi; onlara özgürlükten, meşrutiyetten söz edildi, sansüre ve polise dayatmak için söz alındı. Böylece, kafa işçisiyle kol işçisi, bu iki kuvvet, tarihimizde ilk defa birleşti. Ve ertesi gün (12/25 Temmuz) İstanbul'da yer yerinden oynadı. Gelen Meşrutiyet, 33 yıl süren baskı'nın şiddetine uygun bir coşkunlukla kutlandı. Basın, artık tam anlamıyle özgürdü, Teodor Kasap'ın anladığı anlamda özgür... Fakat bir süre sonra, yeni kısıtlamalarla karşılaşılacaktı. Meşrutiyet, Mütâreke ve Cumhuriyet devirlerindeki kısıtlamalar ayrı bir konu... Uzun süren, o yüzden gelenekleşen aksaklıklar kolay kolay sökülüp atılamıyor. Bugün bile, basında sansür yoksa da, tiyatroda sansürün yakın zamanlara kadar sürdüğünü, sinemada ise bütün şiddetiyle ve bütün anlamsızlığı ile hâlâ sürmekte olduğunu ancak böyle yorumlayabiliriz... Yalnız sansür olsa neyse; curnalcılığın dahi sökülüp atılamadığını görüyoruz. Abdülhamit, curnalcıyı hem kullanır, hem de hor görürdü:

> *Gerçi jurnalcileri o da sevmezdi. Lâkin bin yalanın içinden bir doğrunun çıkacağını hayal ederek bu zararlı adamları terslemezdi. Hattâ, ne olduklarını bildiği için, bazılarının jurnalle-*

rini hiç açmaz, bir tarafa atardı.» (Semih Mümtaz S., Tarihimizde..., *s. 191); «Bunu bana söyleyen Mâbeyinci Bey: « — Efendimiz müzevvirleri (söz taşıyıcıları) ve münasebetsizleri pekâlâ biliyor ama, kulaklarını nedense çekmez.» demişti. (Semih Mümtaz S.,* Evvel Zaman İçinde, *s. 80)*

O zamanlar «muhbir-i sadık» (sadık muhbir) denen, fakat hem sarayın, hem de halkın hor gördüğü curnalcıya, günümüzde bir de itibar kazandırıldı, «sayın muhbir» dendi...

BELGELER

I

BASMAHANE NİZAMNAMESİ

Tarihi: 20 Cemâziyelâhir 1273 (1857)
(*Düstur*, tertib-i evvel, c. II, s. 227)

Madde 1 — Dersaâdet'te gerek litografya ve gerek hurûf ile kitap tab etmek isteyenlerin keyfiyyetleri Meclis-i Maarif ve Zabtiye marifetiyle tahkik olunduktan sonra Meclis'i mezkûreden bâmazbata makaam-ı âlî-i Sadâret-i uzmâdan istîzân ile cânib-i Zabtiye'den mezuniyyeti hâvî yedlerinde sened-i mahsûsları olmadıkça basmahane küşâd edemeyeceklerdir.

Madde 2 — Memâlik-i Mahrûsa-i Hazret-i Şâ-

hâne'nin bazı mahallinde kitap basmasını arzu edenler evvel-emirde vali-i eyâlete haber verip vali tarafından dahi keyfiyyet derbâr-ı şevket-karâra nihâ ve kezâlik Meclis-i Maarif'te görülüp bâ-mazbata makaam-ı âlî-i Sadaret-i uzmâya arz ile istîzân olunmadıkça bir harf basmağa muktedir olamayacaktır.

Madde 3 — İşbu basmahanelerin tab ve temsil edecekleri her nevi kütüb ve resâil evvel-emirde Dersaâdet'te doğrudan doğruya ve taşralarda ise vülât-ı eyâlet câniblerinden inhâ ile Meclis-i Maarif'te görülüp mülken ve devleten bir gûnâ mazarratı olmadığı tebeyyün ederek Meclis-i mezkûr tarafından kezâlik bâ-mazbata makaam-ı âlî-i Sadâret-i uzmâya arz ile istîzân olunmadıkça tab ve neşir ettirilmeyecektir.

Madde 4 — Düvel-i ecnebiyye tebaasından olup da memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'de kitap basmak isteyenlerin evvel-emirde Nezâret-i Celîle-i Hariciyye'den ruhsatını hâvî yedlerinde senedi olmadıkça basmahane küşâdına muktedir olamayacaklardır.

Madde 5 — Bu makullerin basacağı kütüb ve resâil evvel-emirde Nezâret-i müşârünileyhâya ibrâz ile oradan ruhsat verilmedikçe basılamayacaktır.

Madde 6 — Kezâlik düvel-i ecnebiyye tebaasından olup da gazete tab etmek isteyenler dahi Nezâret-i Celîle-i Hariciyye'den izin ve ruhsatı hâvî senet almadıkça basmahane küşâd edemeyecektir.

Madde 7 — Memâlik-i Mahrûsa'da mülkçe ve devletçe muzır olan kütüb ve resâili tab ettirmeğe

cesaret eden olursa o makulelerin bastırdıkları şeyler cânib-i Zabtiye'den derhal ahz ve zabt olunacaktır.

Madde 8 — Müellifîne bir nevi mükâfat ve emsâline tâziyâne-i şevk olmak üzere her müellif hakkında kayd-ı hayat şartıyle imtiyaz verilmesi nizam dahilinde olmakla işbu basmahanelerde basılacak şeyler o makule imtiyazlı neviden olamayacaktır.

Madde 9 — Bu nizâmâtın hilâfına hareket edenlerin basmahaneleri Zabtiye Nezâreti ve vülât marifetiyle derhal kapattırılıp buna mütecâsir olanların derece-i töhmetlerine göre Kanunnâme-i Hümâyun'da münderic ceza ile mücâzâtı icra olunacaktır.

Madde-i Mahsûsa — İşbu nizâmın ilânı tarihinden altı aya kadar el-hâletü hâzihî mevcud olan basmahanelerin sahipleri yedinde mezûniyeti hâvî senet bulunacaktır. Eğer bu müddet içinde senet almayan olursa andan sonra senet almak istemiş olsa bile kendisine izin verilmeyecektir.

II

MATBUAT NİZAMNAMESİ

Padişahça tasdik tarihi: 15 Cemâziyelâhir 1281 (1864)
Tebliğ tarihi: 2 Şaban 1281 / 19 Kânunuevvel 1280 (1864)
(Düstur, tertib-i evvel, c. II, s. 220-226)

Dersaâdet'te ve Memâlik-i Şâhâne'de tab ve neşr olunan her nevi gazete ve evrâk-ı havâdis-i mülkiyye ve politikiyye tabı ve neşri hakkında bu kerre tanzim olunan nizamnamedir.

BİRİNCİ FASIL

MEVADD-I UMUMİYYE

Madde 1 — Her hangi lisanda olursa olsun mevâdd-ı politikiyye ve mülkiyyeyi şâmil olmak üzere gerek sûret-i muntazamada evkaat-ı muayyenede ve gerek cüz cüz ve evkaat-ı gayr-ı muayyenede ve sâir evrâk-ı mürettebe istihsâl-i ruhsat olunmaksızın ihdâs ve neşr olunmayacaktır. Bu misillû gazete ve evrâkın neşrine tâlib olanlar evvel-emirde tanzim edeceği istid'ânâmelerini tebea-i Devlet-i Aliyye'den oldukları hâlde Maarif Nezâret-i celîlesine ve tebea-i ecnebiyyeden bulundukları sûrette Hariciyye Nezâret-i celîlesine takdim edeceklerdir. Nezâreteyn-i müşârünileyhümâ tarafından dahi üçüncü maddede münderic olan şerâitin tamamiyle mevcut olduğu ba'd-et - tahkik iktizâ eden ruhsat i'tâ buyurulacak ve ruhsat senetleri Matbuat kaleminden verilecektir.

Madde 2 — Eyâlât-ı şâhânede bu misillû gazete ve evrâk neşrini arzu edenler evvel-emirde vali-i eyâlete istid'ânâme takdim edip vali tarafından dahi ol şahıs tebea-i Devlet-i Aliyye'den ise Maarif Nezâreti'ne ve tebea-i ecnebiyyeden olduğu hâlde makaam-ı Nezâret-i celile-i Hariciyye'ye arz ve inhâ olunacak, üçüncü maddede beyan olunan şerâitin mevcut olduğu sâbit oldukta icap eden ruhsat senedi vali-i eyâlete irsâl kılınacaktır.

Madde 3 — Gazete ihdâs edecek adam tebea-i Devlet-i Aliyye'den olur ise lâ-akal otuz yaşını tekmil etmiş ve Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu'nun

tayin ettiği cinayet ve cünhalardan dolayı aleyhine hüküm terettüb etmemiş olduğu ve kâffe-i hukuk-i şahsiyyesine tamamen ve bil-fiil mutasarrıf bulunduğu hâlde ruhsata nâil olacak ve tebea-i ecnebiyyeden bulunur ise işbu nizamname ahkâmından olan vezâif ve teklifâta tebea-i Devlet-i Aliyye misillû tâbi olmak ve matbuatça bir gûnâ kabahat ve cünhası vukuunda hakkında gerek hükûmetçe ve gerek mahkemece icrâ olunacak muamele Saltanat-ı Seaniyye tebeası hakkında câri olan usule tatbikan icrâ olunmak şartıyle kezâlik nâil-i ruhsat olacaktır.

Madde 4 — Birinci maddede beyan olunduğu vech ile ruhsat istihsali zımnında i'tâ olunacak istid'ânâmelerle beraber gazetenin ne isim ile ve kaç günde bir kerre çıkarılacağını ve hangi matbaada basılacağını mübeyyin ve gazetenin me'ûliyyetini der'uhde eden sahibi veyahut müdiri cânibinden mümzâ veya memhûr olarak bir kıt'a senet takdim olunacaktır. Ve gazete sahip veya müdiri tab ettiği gazetenin her defasında bir nüshasına kalemiyle vaz-ı imza ettikten sonra ol nüshayı Matbuat Müdürlüğü cânibine irsâl edip ba'dehû sâir nüshalarını zîrinde imzası beraber olarak tab ile böylece neşr edecek ve taşralarda dahi imzalı nüshayı vali-i memlekete takdim eyleyecektir.

Madde 5 — Gazete ve sâir evrâk-ı mürettebenin müdir veya sahipleri istihsâl-i ruhsat-ı resmiyyeyi muahharen başka kimseye terk ve ferâgat edecek olduğu hâlde merciine beyân-ı keyfiyyet edecek ve ol gazeteyi der'uhde eyleyecek kimesne dahi birinci ve ikinci ve üçüncü maddeler ahkâmına tatbi-

kan istihsâl-i ruhsat-ı resmiyyeye mecbur olacaktır. Bir gazetenin ismi veya neşr olunacak günleri veya matbaası tebdîl ve tagyîr olunacak olursa sahibi veya müdiri tarafından kebâlik merciine beyân-ı hâl ve keyfiyyet kılınacaktır.

Madde 6 — El-yevm Dersaâdet'te sâir Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'de neşr olunmakta olan evrâk-ı mevkute-i politikiyye işbu nizamname iktizâsınca istihsali lâzım gelen ruhsat-ı resmiyyeden muâf olacakları misillû evrâk-ı mezkûreye şimdiye kadar icrâ kılınmış olan avertismanlar yani tenbihât ve ihtârât keenlemyekün hükmünde tutulup fakat bundan böyle cümlesi işbu nizamname ahkâm ve şerâit-i münderecesine tamamen tebaiyyete mecbur olacaktır.

Madde 7 — Bir gazeteye âhar bir zat tarafından olmak üzere derc olunan bendin zîrinde ol zatın imzası bulunmadığı hâlde böyle yazılan bendden terettüb edecek mes'ûliyyet ol nüshayı imza eden gazeteciye ait olacak ve bend-i mezkûr imzalı olsa bile hilâf-ı nizam ve kanun olduğu sûrette gazeteci dahi müştereken mes'ûl tutulacaktır.

Madde 8 — Dersaâdet'te Matbuat Müdürlüğü tarafından ve taşralarda hükûmet-i mahalliyye cânibinden gazetelere irsâl olunan muharrerât-ı resmiyyeyi gazeteci ilk ve ikinci defa çıkaracağı gazetesini bilâ-ücret derc etmeğe mecbur olacaktır. Bir gazetede bir zatın ismi tasrihiyle veya imâ tarîkiyle bir fıkra derc olunup da ol zat tarafından gazeteciye cevap gönderildikte gazeteci bu cevabı ilk ve ikinci neşr olunacak nüshaya derc edecektir.

Verilen cevap bilâ-ücret derc olunup ait olduğu bendin iki mislinden ziyade olmayacaktır.

Madde 9 — Mevâdd-ı politikiyye ve mülkiyyeyi şâmil olmak üzere Devlet-i Aliyye'ye taarruz ve husûmet efkârıyle memâlik-i ecnebiyyede tab ettirilen gazete ve evrâk-ı müretteb-i sâirenin Memâlik-i Şâhâne'ye idhâl ve neşri memnudur.

İKİNCİ FASIL

MEVÂDD-I CEZAİYYE

Madde 10 — Her kim Devlet-i Aliyye'nin ruhsatı olmazsızın yani hılâf-ı nizam gazete veya bir varaka-i mürettebe ihdâs ve neşr eder ise neşr etmiş olduğu nüsha veya cüzlerin her biri için on adet yüzlük altın ceza-yı nakdî ahz olunacak ve bu sûretle neşr olunan gazete tatil ettirilecektir.

Madde 11 — Nizamnamenin dördüncü maddesi ahkâmına mugayir olarak her kim gazetenin imzalı bir nüshasını merciine irsâl etmez ve imzasız gazete neşr ederse kezâlik on adet yüzlük altın ceza-yı nakdî alınacaktır.

Madde 12 — Bir gazeteci sekizinci madde mûcibince cânib-i hükûmetten irsâl olunan muharrerât-ı resmiyyenin derc ve neşrinden imtinâ ederse iki yüzlük altınından yirmi beş altına kadar ceza-yı nakdî alınır ve efrâd tarafından gönderilen cevabı derc etmediği hâlde iki altından yirmi beşe kadar ceza-yı nakdî ahz olunup mûcib-i teşekkî olan ben-

din neşrinden dolayı terettüb edecek mücâzât ve tazminât dahi başkaca hükm olunur.

Madde 13 — Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu'nun ikinci faslında beyan olunduğu vech ile Devlet-i Aliyye'nin emniyyet-i dâhiliyyesini ve Memâlik-i Mahrûsa'nın âsâyişini ihlâl edecek cinayet ve cünhalardan birinin icrâsına her kim bir gazete vasıtasıyle bazı eşhâsı tahrik ve iğvâ ederse müşterek-i cinayet addolunacak eşhâs-ı merkumenin derece-i cünha ve cinayetlerine göre haklarında terettüb edecek mücâzâta ol kimse ve gazeteci beraberce müstahak olacaktır. Ve ol gazete dahi hükûmet marifetiyle muvakkaten veya kat'iyyen tatil edilecektir.

Madde 14 — Her hangi gazete âdâb-ı umumiyyeye ve mahâsin-i ahlâk-ı milliyyeye mugaayir bir şey yazar ve edyân ve mezâhib-i câriyyeden birine gazete vasıtasıyle hakaret ederse bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar ceza-yı nakdî alınır veyahut bir haftadan üç mâha kadar hapis olunur.

Madde 15 — Bir gazeteci Saltanat-ı Seniyye'ye Hânedân-ı şevket-nişân-ı hazret-i Pâdişâhî haklarında elfâz ve ta'bîrât-ı gayr-ı lâyıka istimal eder veya Hükümet-i Seniyye-i hazret-i Padişâhî aleyhine taarruz eyler ise altı aydan üç seneye kadar hapis veyahut yirmi beş altından yüz elli altına kadar ceza-yı nakdî ahz kılınır.

Madde 16 — Vügelâ-yı Saltanat-ı Seniyye'ye veyahut Memâlik-i Mümtâze reislerine dokunacak söz yazan olursa bir aydan bir seneye kadar hapis

veyahut beş altından elli altına kadar ceza-yı nâkdî ahz olunur.

Madde 17 — Devlet-i Aliyye'nin dost ve müttefiki bulunan hükümdârâna dokunur elfâz ve ta'bîrât istimal olunursa üç mâhdan üç seneye kadar hapis veya on beş altından yüz altına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.

Madde 18 — Bir zat veya bir hey'etin ef'âl-i mahsûsa beyanıyle hetk-i namusunu veya kesr-i itibarını mûcib olacak azviyyâta «zem», ve ef'âl-i mahsûsa beyan olunmayarak yalnız tahkir ve tezyif ve şetm yolunda irad olunan ta'bîrâta «kadih» ıtlak olunur.

Madde 19 — Bir meclis veya mahkeme veya devletçe teşkil olunmuş olan sâir bir hey'et hakkında zem veya kadih vukuunda mütecâsiri on beş günden bir seneye kadar hapis olunur veyahut iki yüzlük altından elli altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 20 — Memurîn ve hademe-i Devlet-i Aliyye aleyhinde zem vukuunda on günden on mâha kadar hapis ile veyahut bir altından kırk altına kadar ceza-yı nakdî ahzına hükm olunur.

Madde 21 — Düvel-i ecnebiyyenin nezd-i Saltanat-ı Seniyye'de mukim büyükelçi ve murahhası ve orta elçileri ve maslahatgüzarları ve sâir memurları aleyhinde gazeteler vasıtasıyle zem vukubulduğu takdirde mütecâsiri sekiz günden sekiz mâha kadar hapis veyahut bir altından otuz altına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.

Madde 22 — Efrâd-ı ahali hakkında gazeteler

vasıtasıyle zem vuku bulduğu hâlde elli kuruştan on beş altına kadar ceza-yı nakdî ahz veya beş günden beş aya kadar hapis cezası icrâ olunur.

Madde 23 — Memurîn-i Devlet-i Aliyye'den birinin ve her kim olursa olsun sâir kimsenin mücerred zatına ait olmak üzere zem vukuunda zem eden kimse hakkında muayyen olan ceza tamamen icrâ olunur. Fakat memurîn-i devletin ve bir memuriyet sıfatıyle hareket etmiş olan zevâtın umûr-i memuriyetlerine müteallik zem eden olur ise muhakemesi led-el-icrâ isnâd ettiği maddeyi ispat edebilediği hâlde hakkında bir günâ mücâzât lâzım gelmeyecektir. Ve bu sırada ol memurun zâtı hakkında kadih vuku bulmuş ise yalnız bunun cezası hükm olunur.

Madde 24 — Yirmi ve yirmi birinci maddelerde beyan olunan Devlet-i Aliyye ve devlet-i fahîme-i mütehâbbe memurları hakkında kadih vukuu takdirinde mütecâsiri beş günden beş mâha kadar hapis ve elli kuruştan on beş altına kadar ceza-yı nakdî ahz ile mücâzât edilir.

Madde 25 — Efrâd-ı nâs hakkında kadih vuku bulursa mütecâsiri iki günden iki aya kadar hapis veyahut otuz kuruştan beş altına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.

Madde 26 — Bir gazeteci taammüden ve bir sû-i niyyete mebnî kasden havâdis-i kâzibe veyahut evrâk ve senedât-ı musannaa tab eder veya bu makule havâdis ve evrâkı diğer bir gazeteden naklen derc eyler ise bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut on altından elli altına kadar ceza-yı nakdî ahziyle mücâzât edilir.

Madde 27 — On beşinci, on altıncı ve on yedinci ve yirmi birinci maddelerde beyan olunan cünhalarla müttehem olan gazeteciler hakkında muayyen olan cezaların ind-el-icâb terk ile cânib-i hükûmetten gazeteleri nihayet bir ay müddetle tatil ettirilir.

Madde 28 — Gazeteciler gazeteleri aleyhine mahkemece i'tâ olunan hüküm ve kararı i'tâsı tarihinden bir mâh mürûruna kadar çıkaracakları nüshalardan birine derc etmeğe mecbur olacaklardır. Ve bir gazete aleyhine i'tâ olunacak hüküm ve kararın masârif-i tab'iyyesi mahkûmün-aleyh tarafından tediye olunmak üzere sâir bir veya birkaç gazeteye derci hükm olunabilecektir.

Madde 29 — İki sene zarfında işbu nizamname mucibince mahkemece aleyhine üç kerre hüküm terettüb eden gazete veya varaka-i müretebenin hükûmet marifetiyle muvakkaten veya kat'iyyen tatil ettirilmesi câiz olacaktır.

Madde 30 — Bir gazete veya varaka-i müretebenin mes'ûliyyetini hâiz olan müdir veya dahibi bir kabahat ve cünha veya cinayetten dolayı hapis olunduğu hâlde müddet-i hapis esnasında gazetesi diğer bir müdir-i muvakkat marifetiyle kemâ-fissâbık tab ve neşr olunabilecek ise de müdir-i merkum işbu nizamnamede münderic olan şerâit ve vezâife tamamen tâbi olacaktır.

Madde 31 — Gazetelerce bir cünha vukuunda kendilerini mutazarrır addedenler istid'â etmedikçe muhâkemeye ibtidâr olunamayacaktır. Fakat Saltanat-ı Seniyye ile Hânedân-ı şevket-unvân-ı hazret-i Pâdişâhî'ye ve Hükûmet-i Seniyye vüke-

lâ-yı Devlet-i Aliyye'ye dokunur ve âdâb-ı umumiyyeye, mahâsin-i ahlâka mugaayir sözler istimal olunduğu takdirde cânib-i hükûmetten dâvaya teşebbüs olunacaktır. Ve edyân ve mezâhib-i câriyyeden birine hakaret olunduğu hâlde bu makule hakaretin ait olduğu din ve mezhep memurları tarafından vukua gelecek istid'â üzerine led-el-icâb hükûmet cânibinden rü'yet-i dâva ettirilecektir.

Madde 32 — Gazetelerce vuku bulan cünhalar tarih-i vukuundan itibaren altı ay mürûr edip de hükûmetçe veya efrâd-ı nâs tarafından dâva olunmamış olur ise müddet-i mezkûre inkızâsından sonra bu misillû dâva istimâı câiz olmayacaktır.

Madde 33 — Gazetelerce vuku bulacak cünha ve cinayetlerin mükerrerleri hakkında gerek hükûmet tarafından bilâ-muhâkeme icrâ kılınacak ve gerek mahkemece hükm olunacak mücâzât ceza-yı muayyenin nihayet iki misline iblâğ olunabilecektir.

Madde 34 — İşbu nizamnamenin on beşinci ve on altıncı ve on yedinci ve on dokuzuncu ve yirminci ve yirmi dördüncü maddelerinde beyan olunan cinayet ve cünhaların hîn-i vukuunda Bâbıâli'de beş zâttan mürekkeb tayin olunacak Meclis-i Ahkâm-ı Adliyeye'de cezası hükm olunacak ve sâir maddelerinde beyan kılınan cünha ve kabahatler dahi Zabtiye Mahkemelerinde rü'yet ve hüküm kılınacaktır.

Madde 35 — İşbu nizamname zîfirinde muharrer tarihten itibaren düstûr-ül-amel tutulacaktır.

MATBUAT NİZAMNAMESİ'NE EKLENEN MADDE

Tarihi: 10 Şaban 1292 / 29 Ağustos 1291 (1875)
(Düstur, tertib-i evvel, c. III, s. 443)

Matbuat Nizamnamesi'ne tazyîl olunan madde-i mahsûsadır:

Elsine-i mütenevviada çıkarılan gazete sahib-i imtiyazlarının ruhsatnamelerinde münderic evkaat-ı muayyenede çıkaracakları gazetelerden başka ilâve nâmıyle neşr edecekleri evrâk-ı matbua icrâ ve ilân buyurulmuş olan tevcîhât ve teblîgaat-ı resmiyyeye ve mevadd-ı mühimmeye dair resmî telgrafnamelere münhasır olacaktır. Bunun hilâfında hareket ve tahdîş-i ezhânı mûcib yolda makaalât ve ekâzib derc edenlerin çıkaracakları varakanın münderecâtından Matbuat Nizamnamesi ahkâmınca sahib-i imtiyaz ve gazete hakkında terettüb edecek sâir ahkâm-ı nizâmiyyeye halel gelmemek üzere gazeteler bir aydan üç aya kadar tatil edilir.

III

KARARNAME-İ ÂLÎ

Tarihi: 7 Zilkade 1283/1 Mart 1282 (1867)
Yayın tarihi: 10 Zilkade 1283/5 mart 1282 (1867)
(Takvim-i Vakaayi, No. 875)

Dersaâdet'te elsine-i muhtelifede tab ve neşr olunmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri ittihâz etmiş oldukları lisan ve meslek cümle-i vazifelerinden olan tehzîb ve ıslah-ı ahlâk merkezinden çıkarak menâfi-i umûmiyye-i memlekete mugaayeret-i asliyyesi derkâr olan ifrât ve tefrît vâdilerine girip ve çok kerre esâs-ı devlet hakkında bile zeban-dırâzlık etmek derecesine ka-

dar mütecâsir olup yaşadıkları ve servet ü sâmân tahsil ettikleri memleket hakkında sâirlerinin vuku bulan itirâzâtının def'ine çalışmaları lâzım gelir iken hüsamâya âlet-i fesâd olarak birtakım efkâr-ı muzırra ve havâdis-i kâbize neşr etmektedirler.

Bu makule matbuat ve evrakın ıslahât ve terakıyyât-ı umûmiyyeye medâr-ı küllîsi ve hükûmetin harekâtı hakkında bile fâidesi olabileceği mülâhazasıyle Devlet-i Aliyye bunların iân-ı efkârını bir metebeye kadar ıtlaak etmek arzusunda bulunmakla beraber gazetelerin illet-i gaaye ve memuriyyet-i hayriyyeleri te'lîf-i efkâr ü menâfie hizmet olduğu hâlde bir çok erâcîf ve ekâzîz ve tahdîş-i ezhânı ve nihayet-ül-emir beyn-el-ahali muhâsamayı müstelzim olacak bir yola girmelerine nazar-ı bîkaydî ile bakılması münâfi-i vazife-i hükûmet olacağından ve şu hâlin taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den ıslah-ı ahvâl-ı tebaa ve memleket ve istihsâl-i esbâb-ı terakkî ve ma'mûriyyet zımnında her vakitten ziyade bezl-i himmet buyurulmakta olduğu esnâda zuhûr ve cereyanı bir kat daha bâis-i teessüf bulunduğundan vikaaye-i âsâyiş ü nizâm kaziyye-i mültezemesine binâen bu kaide hilâfında bulunan gazeteler ve risâlelerin bütün devlet ve umum millete râci olan mazarratlarının men'i zımnında Matbuat nizâmât-ı mevzûasının ahkâmı hâricinde olarak hükûmetçe icrâ-yı muâmele-i te'dîbiyye ve ittihâz-ı tedâbîr-i mâniaya karar verilmiştir.

İşbu karar sûret-i muvakkatede olarak istilzâm eden esbâb ile beraber bertaraf olacaktır.

IV

KARARNAME

Yayın tarihi: 17 Rebîülâhir 1293/29 Nisan 1292 (1876)
(Basiret, no. 1809; *Sabah,* no. 65)

Matbuat-ı Osmaniyye'nin münderecâtına idareden ziyadesiyle dikkat ve ihtimam olunmakta ve ekseriyya tatil ve ilgaa gibi mücâzât dahi icrâ edilmekte ise de ahvâl-i hâzıranın ehemmiyyeti cihetiyle gazetelerin alel-umûm kaviyyen taht-ı inzibâta alınması vâcibeden bulunduğundan Dersaâdet'te ve Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'nin kâffe-i cihâtında elsine-i muhtelifede tab olunan gazete-

lerin kabl-et-tabı muayenesi usulü maksada kâfi bulunmakla bundan böyle Dersaâdet'te tab olunan gazetelerin Matbuat İdaresi'nden ve eyâletlerde bulunan gazetelerin dahi hükûmât-ı mahalliyyece tayin olunan memurlar marifetiyle kabl-et-tabı muayenesi karâr-ı âlî iktizâsından olup bu usul dahi muvakkat olmağın ilân-ı keyfiyyete ibtidâr kılındı.

V

MATBAALAR NİZAMNAMESİ

Tarihi: 11 Rebîülâhir 1302 / 16 Kânunusani 1300 (1880)
Padişahça tasdiki: 9 Cemâziyülevvel 1305 / 10 Kânunusani 1303 (1888)
Yayın tarihi: 11 Recep 1305 / 12 Mart 1304 (1888)
(Düstur, yeni birinci tertip, c. V, s. 992 v.d.)

BİRİNCİ FASIL
MATBAA
Ahkâm-ı Umûmiyye

Madde 1 — Memâlik-i Osmâniyye'de matbaa açmak ve her nevi kütüb ve resâil ve evrâk tab et-

mek işbu nizamnameye ittibâ şartıyle serbesttir.

Madde 2 — İşbu nizamnamenin beşinci maddesi mucibince senet veren tebaa-i ecnebiyye tebaa-i Osmâniyye gibi matbaa açmak hakkına nâil olur.

Madde 3 — Matbaa küşâdı mutlaka ruhsatname-i resmî istihsâline mevkuftur. Ruhsat-ı resmiyye istihsâl etmeksizin matbaa küşâdıyle kütüb ve resâil ve evrâk-ı sâire tab edenlerden Kanun-i Ceza'nın yüz otuz yedinci maddesi hükmünce matbaası kapatılmakla beraber elli Osmanlı altını ceza-yı nakdî alınır.

Madde 4 — Gerek tebaa-i Osmâniyye ve gerek ecnebiyyeden matbaa küşâd etmek isteyenler isim ve şöhret ve terceme-i hâl ve ikametgâhlarını ve te'sis edecekler imatbaanın mahal ve sokak ve numarasını ve sa'at-ı tab'ı hangi lisanda icrâ edeceklerini hâvî bir kıt'a beyanname ile beraber istid'ânâmelerini Dersaâdet'te Dahiliyye Nezâreti'ne ve taşralarda vali-i vilâyete i'tâ edeceklerdir.

Madde 5 — Matbaa açmak isteyenlerin istid'ânâmeleri Dersaâdet'te Zabtiyye Nezâreti'yle Şehremaneti'ne ve vilâyâtta zâbıta-i mahalliyyeye havâle olunarak ve müsted'înin ahvâlil tahkîk ettirildikten ve hukuk-i mukaddese-i cenâb-ı Pâdişâhî'ye ve menâfi-i Devlet-i Aliyye'ye dokunur âsâr tab'ından mücânebet edeceğine dair yeniden senet ahz olunduktan sonra Dersaâdet'te Dahiliyye Nezâreti'nden ve taşralarda Nezâret-i müşârünileyhâdan alınacak me'zûniyyet-i resmiyye üzerine valiler cânibinden kendilerine ruhsatname i'tâ olunur; ancak tebaa-i ecnebiyyeden hiç biri matbaacılıkta

ecnebilere müteallık imtiyâzât ve muâfiyettân istifade edemeyeceğini yani led-el-hâce kendi hakkında tebaa-i Osmâniyye ve matbaası için dahi tebaa-i Osmâniyye'nin küşâd ettikleri matbaa gibi muamele olunmasını kabul eylediğini mutazammın devlet-i metbûasının sefareti cânibinden musaddak bir senet i'tâ etmedikçe matbaa küşâdına mezun olamaz.

Madde 6 — Müsted'înin arzuhaline merbûten i'tâ edeceği beyannamenin sûreti ruhsatname verildikten sonra Dersaâdet'te matbaanın vâki olduğu zâbıta idaresine tebliğ olunmak üzere Zabtiye Nezâreti'ne ve vilâyâtta zâbıta-i mahalliyyeye gönderilir.

Madde 7 — Evrâk-ı havâdis sahip veya müdir-i mes'ulleri yalnız gazetelerinin tab'ına mahsûs olmak şartıyle başkaca ruhsat istihsâl etmeksizin matbaa küşâd edebilirler ancak gazetelerinden başka evrâk tab etmek istedikleri hâlde sâir matbaa sahipleri gibi işbu nizamname ahkâmına tevfîkan ruhsat istihsâline mecburdurlar.

Madde 8 — Ruhsat-ı resmiyye ile küşâd edilmiş olan matbaalar ashâbı tarafından âhara terk ve ferâğ olunabilir, fakat mefrûgun-lehin dördüncü ve beşinci maddelerde muharrer şerâiti ifâ etmeyenlerin matbaası kapattırılır.

Madde 9 — Matbaa ruhsatnameleri için Dersaâdet'te üç ve vilâyâtta iki Osmanlı altını harç alınır ve bunların âhara terk ve ferâğından dahi nısıf harç istîfâ kılınır.

Madde 10 — Ruhsat-ı resmiyyeyi hâiz olan bir matbaacı vefat ettikte matbaası muvakkaten mü-

rettiplerden birinin taht-ı mes'ûliyyetinde idare ettirilir ancak müteveffânın veresesi dördüncü ve beşinci maddelerde münderic şerâit dairesinde olmak üzere bir mâha kadar müdir-i mes'ûl irâesine mecburdurlar ve müddet geçtikten sonra matbaaları bir müdir irâesine ve anın resmen kabulüne kadar tatil edilir.

Madde 11 — Matbaa ve mahall-i ikametlerini tebdil ve matbaasını âhara terk ve ferâğ edenlerle beş gün zarfında Dersaâdet'te Dahiliyye Nezâreti'ne ve taşralarda hükûmet-i mahalliyyeye tahrîren beyân-ı hâl etmeğe mecburdurlar; bu mecburiyyet hilâfında hareket eden matbaacılardan beş Osmanlı altınından on beş Osmanlı altınına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 12 — Hanelerde veyahut sâir mahall-i gayr-i malûmede hafiyyen kütüb ve resâil ve evrâk tab ve temsil edenlerin âlât ve devâtı zabt olunduktan sonra kanunen lâzım gelen mücâzât başkaca icrâ olunmak üzere beş Osmanlı altınından yirmi altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 13 — Her matbaa sahibi tab edeceği kütüb ve resâil ve ilânât ve evrâk-ı sâirenin zîrine ismini ve matbaasının bulunduğu mahalli ve sokak numarasını tab ettirecektir; kendi ismiyle matbaasının mahalli yazılmamış veyahut sahte olarak diğer bir isim ve mahal yazılmış olur ise kanunen muayyen olan cezadan başka beş altından on beş altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 14 — Her nevi hurûf dökenler ve hurûf formaları ve âlât-ı tab'iyye imâl edenler isim ve şöhret ve tebaiyyetlerini ve mağazalarının bu-

lunduğu mahalli ve numarasını ve sokağını mübeyyin bir kıt'a beyanname i'tâsıyle Şehremaneti'nden ve taşralarda devâir-i belediyyeden ruhsat tezkeresi alacaklardır; ruhsat tezkeresini hâmil olmayanlardan ve dükkân ve mağazalarını tebdil edip de merciine malûmat vermeyenlerden bir altından beş altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 15 — Her matbaa hangi lisanlar için açılmış ise kapısının üzerine o lisanlardan maadâ lisan-ı Osmânî ile bir levha ta'lîk olunacaktır.

Matbaaların derûnunda mürettipler ve şâir işçiler çalışır iken kapısı yalnız bir zemberek ile kapalı olacak ve iki yanında dükkân ve ebniye-i sâire varsa matbaanın içerisinden onlara geçilebilir kapı ve pencere gibi şey olmayacaktır; bu şekilde olmayan matbaa şekl-i nizâmîsine konulmakla beraber sahibinden bir Osmanlı altınından beş altına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.

Madde 16 — Maarif Nezâreti ve Matbuat İdaresi ve led-el-hâce zâbıtadan gönderilecek memurlar her zaman matbaayı muayeneye mezundurlar; matbaa sahipleri, taleb olunduğu hâlde ruhsatnamelerini bu memurlara ibrâz edeceklerdir; zikr olunan memurlar işbu nizamname hilâfında müşâhede ve tahkîk eyledikleri hâlâtı mübeyyin tanzim edecekleri zabıt varakalarını icâb-ı hâlinde Adliye müddeiumumîliğine tebliğ olunmak üzere merciine i'tâ ederler.

Madde 17 — Her matbaa sahibi Matbuat İdaresi tarafından taleb vukuunda istimal eylediği edevât ve âlâtın nevi ve cinsine dair malûmat ve matbaasında bulunan envâ-i hurûfun matbû

nümunelerini dahi i'tâ edecektir. Bunlara muhalif hareket edenlerin matbaaları bir haftadan on beş güne kadar tatil olunur.

Madde 18 — Bilâ-ruhsat tab olunan kütüb ve resâil'de müellif veya nâşirinin ismi münderic olmaz ise matbaacı bizzat mes'ûl olur ve müellif veya nâşirinin ismi münderic olduğu hâlde onlar ile müştereken mes'ûl tutulur.

İKİNCİ FASIL

KÜTÜB VE RESÂİL VE NEŞRİYAT-I SAİRE

Madde 19 — Hiçbir matbaa sahibi tab edeceği kitabı Maarif Nezâreti'nden ruhsat-ı resmiyye istihsâl olunmadıkça tab ve temsil edemez. Ba'd-et-tab dahi ismini ve kaç nüsha üzerine tab olunduğunu mübeyyin imzalı bir beyanname ile beraber iki nüshasını kabl-en-neşir Dersaâdet'te Maarif Nezâreti'ne ve taşralarda hükûmet-i mahalliyyeye i'tâ eder. Litoğrafya ve fotoğrafya ve vesâit-i sâire ile icrâ olunan matbuat ve notalı ve notasız şarkılar ve her nevi musiki âsârı ve yirmi ikinci maddede istisnâ edilenlerden maadâ tab ve neşr olunan bil-cümle muharrerât bu madde ahkâmına tâbidir. Akaaide müteallik kitapların tab'ı dahi kütüb-i sâire misillû Maarif Nezâreti'nden ruhsat istihsâline menûttur; bu misillû kitaplardan mezâhib-i gayr-i islâmiyyeye müteallik olanlar için verilecek ruhsat rüesâ-yı cemâat taraflarından gönderilecek ilmühaberler üzerine i'tâ olunur.

Madde 20 — Bu telifin Maarif Nezâreti'nce

tab ve temsiline ruhsat i'tâsında tereddüt vuku bulur ise sahibinin Şûrâ-yı Devlet'te icrâ-yı tedkikaat istid'âsına hakkı olacaktır.

Madde 21 — Tab etmiş olduğu kütüb ve resâil ve evrâk-ı sâire için evvelce istihsâl-i ruhsat eylediğine ve matbû iki nüshasını Maarif Nezâreti'ne i'tâ ettiğine dair ilmühaber ibrâz edemeyen matbaa sahiplerinden beş Osmanlı altınından on beş altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 22 — Evvelce ruhsat-ı resmiyye ile neşr olunup da muahharen intişârı hükûmetçe men edilmiş olmayan ve matbû nüshasının aynı olan âsârın tekrar tab'ı için yeniden ruhsat istihsâli lâzım gelmez; fakat def'a-i ahirede tab olunanların iki nüshası evvelki musaddak nüsha ile beraber kabl-en-neşir Maarif Nezâreti'ne i'tâ kılınmak meşrûttur. İşbu nizamnamede gösterilen kavâide tevfikan izdivaç ve vefiyyâta ve bey'ü şirâya ve emlâk ü akar icârına ve sâir husûsât-ı zâtiyye ve umûr-i ticâriyyeye ve tiyatro ve balo ve emsâli mahallere müteallik ilânât ve devâir-i resmiyyeden tab ettirilen muharrerât ile dâva vekilleri cânibinden dâvâya dair tanzim olunan evrâk dahi istihsâl-i ruhsata hâcet olmaksızın tab olunur.

Madde 23 — Her nevi resim ve tasvir ve madalye ve arma ve emsâli şeyleri tab ve neşr ve teşhîr ve fürûht edenler on dokuzuncu maddeye tevfîk-i harekete mecbur olup Maarif Nezâreti tarafından Sanâyi-i Nefîse Mektebi müdürlüğünün inzimâm-ı re'yi ile ruhsat verildiğini mübeyyin mühür ile memhûr bir nüshası ibrâz olunmayan resim ve madalya ve armaları tab ve neşir veya teş-

hîr ve fürûht edenlerden üç Osmanlı altınından on altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MATBUAT-I ECNEBİYYE

Madde 24 — Memâlik-i ecnebiyyede tab olunan kütüb ve resâil ile yirmi üçüncü maddede beyan olunan şeyler ve her nevi âlât ve edevât Dersaâdet'te Maarif Nezâreti'nden ve vilâyâtta hükûmet-i mahalliyyeden ruhsat verilmedikçe Memâlik-i Osmâniyye'ye idhâl edilemez. Eyâlât-ı Mümtâze matbuatının sâir Memalik-i Osmâniyye'ye idhâlinde dahi istihsâl-i ruhsat meşrûttur.

Madde 25 — Gümrüklere vürûd eden kütüb-i ecnebiyye Dersaâdet'te Maarif Nezâreti tarafından ve taşralarda hükûmet-i mahalliyye cânibinden bil-muâyene mahzûru görülmeyenlerin idhâline ruhsatı mutazammın olmak üzere birer kıt'asının zahrına mühr-i mahsûs basılarak sahibine liecl-itteslim gümrüğe iâde olunur fakat esâsen duhûlüne müsaade olunan kitapların envâ' ve esâmîsini mübeyyin Maarif Nezâreti'nden bir cedvel yapılarak bil-cümle gümrük memurlarına gönderilip bu cedvelde gösterilen kitapların yeniden tab ettirilmedikçe muayeneye hâcet olmaksızın imrârına ruhsat verilecektir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

EVRAK-I MATBÛANIN NAKİL VE FÜRÛHT VE TEVZÎİ

Madde 26 — Dükkânlarda ikamet eden bilcümle kitapçılar ile seyyar olarak kütüb ve resâil ve resim ve sâir matbuat nakil ve fürûht ve tevzî edenler ve matbaalarda istihdâm olunan mürettipler Dersaâdet'te Şehremaneti'nden ve taşralarda devâir-i belediyyeden ruhsatı hâvî tezkere almağa mecburdurlar. Kitapçı dükkânları led-el-hâce memurîn-i zâbıta cânibinden ve Maarif ve Matbuat İdaresi teftiş memurları tarafından muayene olunur.

Madde 27 — Yirmi ikinci maddede istisnâ olunan evrâktan maadâ bilâ-ruhsat tab ve temsil veyahut memâlik-i sâireden idhâl olunan kütüb ve resâil ve gazete ve resimleri ve matbuat-ı sâireyi fürûht ve nakil ve tevzî edenlerden üç Osmanlı altınından on altına kadar ceza-yı nakdî alınır.

Madde 28 — Gazete ve sâir evrâk-ı mevkute nakil ve fürûht ve tevzî edenlerden sokaklarda ve güzergâh-ı âmme olan mahallerde sattıkları evrâk-ı mevkutenin isminden maadâ münderecâtını imâ eder elfâz ile nidâ edenlerin ruhsat tezkereleri istirdât ile kendilerinden Kanun-i Ceza'nın iki yüz elli dördüncü maddesi mucibince ceza-yı nakdî alınır.

Madde 29 — Muzır ve muhill-i edeb olan ve işbu nizamname ahkâmına mugaayir olarak neşr olunan matbuat ve resimleri bilerek alenen veya

hafiyyen nakil ve fürûht ve tevzî edenler matbuat-ı mezkûre müellif veya tâbilerinin şerik-i cürmü add olunur ve terettüb edecek muâmele-i cezaiyyeden başka bir aydan üç aya kadar icrâ-yı sanattan dahi men edilir.

BEŞİNCİ FASIL

İLÂNAT

Madde 30 — Tiyatro ve balo gibi mahaller ilânâtıyle izdivâc ve vefiyyât misillû umûr-i şahsiyyeye müteallik ilânlardan maadâ sokklarda ve memerr'in-nâs olan mahallerde devâir-i belediyyeden istihsâl-i ruhsat olunmadıkça ilân varakası yapıştırmak veyahut dağıtılmak külliyyen memnûdur. İşbu memnûiyyet hilâfına hareket edenlerden beş Osmanlı altınından on altına kadar ceza-yı nakdî alınır ve yapıştırılan veyahut dağıtılan ilân varakalarının münderecâtında muhâlif-i kanun mevcut bulunduğu hâlde anın derecesine göre terettüb edecek mecâzât başkaca hüküm ve icrâ olunur.

Madde 31 — Tiyatrolara ve emsâli mahallere mahsûs ilân varakaları sâir lisan üzere tertib olunduğu hâlde Türkçe tercümesini dahi hâvî olacaktır. Türkçesi yazılmış olmayan o gibi ilânât ashâbından bir Osmanlı altınından beş altına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.

Madde 32 — Sokaklarda ilân varakaları ta'lîkıyle me'lûf olanlar isim ve şöhret ve tebaiyyet ve terceme-i hâl ve mahall-i ikametlerini Şehremaneti'ne veyahut devâir-i belediyyeye beyan ile ruhsat

tezkeresi alınağa mecburdurlar. Ruhsatsız hareket ettikleri hâlde kendilerinden bir mecidiyeden bir altına kadar ceza-yı nakdî alınır ve her kim olur ise olsun bilerek alenen veya harfiyyen ilânât-ı memnûa ta'lîk eder ise asıl cürüm sahibinin şerîki addolunur.

ALTINCI FASIL

MUHÂKEMAT

Madde 33 — İşbu nizamname ahkâmı hilâfında vukua gelen cerâimin muhâkemesi mahâkim-i umûmiyyeye ve taleb-i muâhekeme Adliye müdeiumûmîlerine aittir.

Madde 34 — İşbu nizamnamede beyan olunan cerâimin tahkik ve taharrîsi zâbıta-i adliyye ve Nezâreti'yle Matbuat memurlarına aittir. Bu memurlar tahkîk eyledikleri cerâim hakkında birer zabıtname tanzim edip Dersaâdet'te Dahiliyye Nezâreti'ne ve taşralarda hükûmet-i mahalliyyeye gönderilmek üzere mercilerine i'tâ ederler. Cerâim-i mezkûre hakkında Dahiliyye Nezâreti'nden veyahut hükûmet-i mahalliyye cânibinden vuku bulacak teblîgaat üzerine müddeiumûmîler tarafından ikaame-i dâva olunur.

Madde 35 — Bilâ-ruhsat tab ve neşr olunan bil-cümle kütüb ve resâil ve evrâk-ı sâire derhal toplattırılıp ve bir nüshasından maadâsı bunları derdest eden memur ile zâbıta memuru ve sahibi tarafından mühürlenip en yakın zâbıta merkezine veyahut daire-i belediyyeye muvakkaten teslim

olunur; icabı takdirinde Matbuat İdaresi tarafından irâe olunacak mahalle nakl ile memhûren orada hıfz ettirilir. Bunlar Dahiliyye Nezâreti veyahut mahkeme tarafından emir verilmedikçe ashâbına iâde olunmaz.

Madde 36 — İşbu nizamnamede muayyen cerâimin mükerrirleri hakkında tayin olunacak ceza mücâzât-ı asliyyenin nihayet iki misline iblâğ olunabilir. Cerâim-i mezkûreden dolayı mahkûmiyyeti tarihinden itibâren bir sene mürûr etmeksizin diğer bir cürüm irtikâp eden kimse mükerrir addolunur.

Madde 37 — İşbu nizamnamede tayin olunan mücâzât yalnız istihsâl-i ruhsat şartının adem-i ifâsı cürmüne mahsustur. Binaenaleyh ruhsatsız tab ve neşir veya memâlik-i sâireden idhâl olunan kütüb ve resâil ve evrâk vasıtasıyle îkaa' olunan cerâim-i sâire hakkında terettüb edecek ahkâm-ı kanuniyye başkaca icrâ olunur.

Madde 38 — Tab ve neşrinden dolayı müellif veya tâbii hakkında mahkemece mücâzât-ı kanuniyye hükm olunan kütüb ve resâilin yalnız muzır olan sahifelerinin ve esasen matbuat-ı muzırradan ise mecmûunun mahv ü izâlesi emir olunur ve yirmi ikinci ve yirmi üçüncü maddelerde zikr olunan evrâk ve eşyadan olup da mazarratı tebeyyün edenlerin müsâderesine hükm edilir.

Madde 39 — Zaten istihsâl-i ruhsat etmiş olan bil-cümle matbaa ashabına bilâ-harç ruhsatname i'tâ kılınır. Tebea-i Osmâniyye'den olan matbaa sahiplerinden bilâ-ruhsat icrâ-yı sanat etmekte bulunanlar işbu nizamnamenin neşri tarihinden

itibaren bir mâh zarfında istihsâl-i ruhsat eylemek üzere merciine müracaat ederler ise yalnız dokuzuncu maddede muharrer harcın istîfâsıyle yedlerine ruhsatname i'tâ olunacak ve tebea-i ecnebiyyeden olup da ruhsatsız icrâ-yı sanat eden matbaacılardan mezkûr harç ile beraber beşinci maddede beyan olunan senedi i'tâ edenlere ruhsatname verilecektir.

Bil-cümle kitapçılarla hurûf ve âlât-ı tab'iyye imâl ve füruht eyleyenler ve matbuat nakil ve fürûht ve tevzî ve ta'lîk edenler ile mürettiplerden ruhsatı hâiz olmayanlara mehl-i mezkûrun inkızâsına kadar ruhsat tezkeresi i'tâ olunacak ve inkızâ-yı mehilden sonra işbu nizamname ahkâmına tevfîk-i hareket etmiş olmayanlar bulunur ise haklarında hükm-i nizam icrâ kılınacaktır.

Madde 40 — Dahiliyye ve Adliyye ve Maarif Nezâretleri işbu nizamnamenin icrâsına memurdur.

Madde 41 — İkinci cilt Düstur'da münderic 20 Cemaziyelevvel sene 1273 tarihli matbaa nizamnamesinin hükmü mefsûhtur.

29'UNCU MADDEYİ DEĞİŞTİREN KANUN

Padişahça tasdiki: 19 Zilkade 1309/ 2 Haziran 1308 (1892)
Yayın tarihi: 23 Zilkade 1309/6 Haziran 1308 (1892)
(Cerîde-i Mahâkim, no. 655, s. 9600)

Madde 29 — Muhill-i âdâb olan ve işbu nizamname ahkâmına mugaayir olarak neşr olunan matbuat ve resimleri bilerek alenen veya harfiyyen nakil ve fürûht ve tevzî edenler veyahut külliyyet üzere nezdinde bulunduranlar matbuat-ı mezkûre müellif veya tâbilerinin şerîk-i cürmü addolunur ve ana terettüb edecek muamele-i cezaiyyeden başka matbaacı ve kitapçı ve mürettip ve müvezzi oldukları hâlde bir aydan üç aya kadar icrâ-yı sanattan dahi men edilirler.

VI

Matbaalar ve kitapçılar hakkındaki teftişlerin Maarif ve Dahiliye Nezâretlerince ortaklaşa yapılması hakkında
İRADE

Tarihi: 29 Mayıs 1316 (1900)

Maarif Nezâret-i Celîlesine

Matbaalarda ve kitapçı dükkânlarında bir takım muzır risâle ve kitaplar bulunmakta ve satılmakta ve memur olan vesait tarafından derdestine teşebbüs olundukça Nezâret-i celîlelerinin ruhsatı-

na müstenid bulunduğu beyan olunmakta idüğü arz-ı atebe-i ulyâ kılınmış ve reviş-i hâle nazaran emr-i tedkîkaat ve teftîşât lâyıkıyle cereyan etmemekte olduğu anlaşılmakta bulunmuş olduğundan ve kabl-et-tabı tedkîkaata i'tinâ olunmakla beraber diğer taraftan matbaalar ve kitap satan dükkânlar hakkındaki teftîşâtın Nezâret-i celîleleriyle Dahiliyye Nezâret-i celîlesince sûret-i müşterekede ve o türlü resâil ve kütüb-i muzırranın fürûhtuna meydan verilmeyecek derecede icrâsı şeref-südûr buyurulan irâde-i seniyye cenâb-ı Hilâfet-penâhî icâb-ı âlîsinden bulunduğu Mâbeyn-i Hümâyun-i Mülûkâne Başkitâbet-i celîlesinden bâ-tezkere-i husûsiyye keyfiyyet Nezâret-i müşârünileyhâya iş'âr kılınmış olmakla Nezâret-i celîlelerince de bermantûk-i emr ü ferman-ı Hümâyûn-i Şâhâne iktizâsının ifâsına himmet buyurulması siyâkında.

(Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri,* İstanbul 1939, s. 867).

VII

Bütün eserlerin ilgili dairece basılmasına ruhsat verilmezden önce Matbuat-ı Dahiliye Müdiriyeti'nin incelemesinden geçmesi ve ayrıntıları hakkında

İRADE

Tarihi: 17 Cemâziyelevvel 1319 / 18 Ağustos 1317 (1901)

Maarif Nezâret-i celîlesi Tedkîk-i Müellefât Komisyonu'ndan ve Encümen-i Teftiş'ten gerek doğruca ve gerek Bâb-ı Vâlâ-yı Meşîhat'la bil-muhâbere neşir ve tab'ına ruhsat verilecek bil-cümle müellefâtın herhangi matbaada tab edilecek olursa

olsun evvel-emirde Matbuat-ı Dahiliyye Müdirriyyeti'nce sûret-i tab ve temsiline ait tedâbîr ittihâz ve icrâ ve münderecâtı nazar-ı tedkîkten imrâr ettirilmek üzere Dahiliyye Nezâret-i celîlesi Müsteşarlığı'na tevdîi ve muâmelâtı ikmâl kılındıktan sonra tab'ı zımnında Müdiriyyet-i mezkûrece görüldüğü mübeyyin ve numaraya tâbi bir şerh verilmesi husûsunun usul ittihâzı ve bunun hilâfında muâmeleye meydan verilmemesinin devâir-i müteallikasına tebliği şeref-südûr buyurulan İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunduğu Mâbeyn-i Hümâyun Başkitâbet-i celîlesinden bâ-tezkere-i husûsiyye ezbâr ve hükm-i münîfi Dahiliyye Nezâret-i celîlesine de işâr kılınmış olmakla ber-mantuk-i emr ü ferrnân-ı Hümâyûn-i Şâhâne icâbının icrâsına himmet buyurulması.

(Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri,* İstanbul 1939, s. 877)

VIII

TALİMATNAME

YILDIZ SARAY-I HÜMÂYÛNU
Başkitâbet Dairesi

1 — Her şeyden evvel âfiyyet-i cihan-kıymet-i Hazret-i Pâdişâhî'ye, mahsûlâtın ahvâline, Memâlik-i Şâhâne'de terakkıyyât-ı ticâriyye ve sınâiyyeye dair havâdis i'tâsı.

2 — Ahlâk nokta-i nazarından neşrinde beis olmadığı devletlû Maarif-i Umûmiyye Nâzırı Paşa hazretleri tarafından tasdik edilmedikçe hiçbir tefrikanın neşr edilmemesi.

3 — Bir nüshaya derc olunamayacak derece-

de uzun makaalât-ı edebiyye ve fenniyye neşrine, «mâba'di var» yahut «mâba'di yarına» kelimelerinin istimâline müsaade edilmemesi.

4 — Bir makalede beyaz yerler ve noktalarla geçilen boş yerler bırakılması, birtakım faraziyyât-ı gayı-i münâsibeye ve teşvîş-i ezhâna sebep olacağı cihetle bunlara kat'iyyen meydan verilmemesi.

5 — Şahsiyyâta kat'iyyen meydan verilmeyip bir vali veya mutasarrıfın sirkat, irtikâb, katl veya şâyân-ı takbîh diğer bir fiilin mürtekibi olduğu söylenecek olursa bunun sıhhati ispat olunamadığının beyânıyle ketmi ve neşrine aslaa müsaade olunmaması.

6 — Vilâyât ahalisinden bir ferdin veya bir cemâatin, hükûmetin sû-i isti'mâlâtından şikâyeti ve keyfiyyetin mesmû-i âlî-i Padişâhî olmasını mübeyyin varaka ve istid'âlarının kat'iyyen men'-i neşri.

7 — «Ermenistan» kelimesi gibi tarih ve coğrafyaya müteallik esâmînin zikri memnudur.

8 — Ecnebi hükümdârânı aleyhinde vuku bulan sû-i fikir ashâbının nâ-be-mahal muâhazât ve mütâleâtına sebebiyyet verebileceğinden bundan şiddetle tevakkî olunması.

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

(Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sânî ve Devr-i Saltanatı*, c. II, İstanbul 1327, s. 581-582)

IX

Saraydan posta müdürlerine gönderilen gizli
EMİRNAME

1 — Postalar açıldığı zaman şüpheli görünen mektup ve paketler müsâdere olunup derhal saraya gönderilecektir. Bu mektuplar eşhâs-ı muzırreden vürûd etmedikleri tebeyyün eylediği takdirde postahaneye iade olunacaktır.

2 — Beyoğlu ve Galata postahanelerine, mektuplarını almak üzere sık sık gelen eşhâsın eşkâlini zabt etmek fâideden hâlî değildir.

3 — Mektupların emr-i muâyenesi müdirlerin tecrübe ve dirâyetlerine muhavveldir.

4 — Post-restant olarak vürûd eden mekâtîb

ve eşyâ-yi sâire birinci derecede dâ-i şüphe göründüğünden, bunların mürselün-ileyhleri tebeamızdan ise ve icap ederse kendilerine teslim edilmemeleri mukteziyâttan ma'dûddur.

5 — Posta muâmelâtının intizamını sekte ve teehhurden vikaaye için şüpheli mektupların nizâmen muayyen olan tevzi saatine kadar iade edilmek üzere bir müvezzi vasıtasıyle hemen Mâbeyn'e gönderilmeleri lâbüd ve elzemdir.

6 — Takayyüdât-i mahsûsada bulunulmak üzere isimleri tarafımızdan evvelce size iş'âr olunan ekâbir-i me'mûrin nâmına mevrûd mektuplar bilâ-istisnâ Mâbeyn'e gönderilmelidir.

7 — Memâlik-i ecnebiyyeden gelen yolcuların İstanbul ahalisinden ve efkâr-ı muzırre ashâbından bazı eşhâz namına mektup, paket, kitap ve sâire getirmelerine meydan verilmemek üzere iskelelerde takayyüdât icrâ edilmelidir.

8 — Ecnebi posta vapurlarıyle yelken ve balık kayıkları tâifesinden olup sefîneleri limanda bulunduğu müddetçe me'zûnen karaya çıkan eşhâs sûret-i mahsûsada nezâret altında bulundurulmalıdır.

9 — Şüpheli kesânın muharrerât, kitap ve paket almak veya vermek üzere merkum tâifelerin yerine tebdîl-i kıyâfet ile gemiye gitmelerine asla meydan verilmemelidir.

10 — Yedinde memâlik-i ecnebiyyedeki şehberhanelerimizce usulü ve nizamı dairesinde verilmiş pasaportlar bulunduğu hâlde Dersaâdet'e av-

det eden tebea-i Osmaniyye, işbu pasaportlardan bazıları üzerine mevzû işârât-ı mukarrere tedkîk edilinceye kadar birkaç saat alıkonulacaklardır.

(Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sânî ve* Devr-i Saltanatı, c. 11, İst. 1327, s. 549)

X

TALİMATNAME

Madde 1 — Menâfi-i hükûmete ve bil-cümle edyân ve mezâhibe veyahut hükümdârandan ve zîr-ı idarelerinde bulunan hükûmetlerden birine rümuzlu ve îhamlı olsun ve Hükûmet-i Seniyye'nin menâfi-i esâsiyyesine mugaayir ve halkın galeyân-ı efkârını mûcib olacak ve inzibâta dokunacak sözleri hâvî olan piyeslerin icrâsı memnûdur.

Madde 2 — Ruhsat-ı resmiyyeyi hâiz bulunan lû'biyyatta kisve-i islâmîye ve muhadderât-ı müslimeye mahsus yaşmak ve ferace ve çârşâb ve başörtüsü ve alaturka yeni ve eski anteri ve kavuk ve cübbe ve sarık ve rahip ve haham ve emsâli sıfât-ı

rûhâniyyeye müşâbih libâs ve kıyafetler kat'iyyen memnûdur.

Madde 3 — Alel-umûm oyunlarda hükümdârânın teşhîr-i zem ve sıfatı (belki de: *teşhîr-i zemm ü kadhi;* ya da: *teşhîr, zem ve kadhi)* ve hükûmât ve milel-i mevcûdeden birinin şân-ı gaalibiyyetini ilân ile diğerinin mağlûbiyyetini mutazammın sözler söylenmesi veyahut bir hükûmetin bayrağını büyük gösterip ana mukaabil diğer bir hükûmet bayrağının makaam-ı istihfâfta ve oyuncak şeklinde teşhîr olunması ve isyan ve muhârebât tasviri kat'iyyen memnûdur.

Madde 4 — İctimâât-ı muzırreye dair siyâsî veyahut mezâhib ve milliyyet aleyhinde istihzâ yollu telif ve tercüme edilip li-ecl-il-tasdîk irâe olunan tiyatro piyesleri sansür memurları tarafından zabt ve müsâdere olunur.

Madde 5 — Millî oyun icrâ eden kumpanyaların esnâ-yı lû'biyyâtta taklitleri âdât ve âdâb-ı milliyyeye mugaayir olarak meselâ cebren kız kaçırılması ve haydut icrâsı gibi çirkin ve şiâr-ı islâmiyyete mübâyin lû'biyyât da memnûdur.

Madde 6 — «Bin Bir Gece» hikâyelerinden hiçbirinin tiyatro sûretinde icrâsı câiz olamaz.

(Baha Dürder, *Tiyatroda Sansür, Türk Dili,* c. XII, 1963, no. 141)

Une douce consolation lui est restée
(Bir tatlı avuntu bu onda kalan)

1908'den sonra İstanbul'da satılan ve Abdülhamit'in kadın düşkünlüğünü simgeleyen bir kartpostal

Kapak Düzeni: Mehmet Sönmez
Kapak Baskısı: Reyo Basımevi

15 LİRA